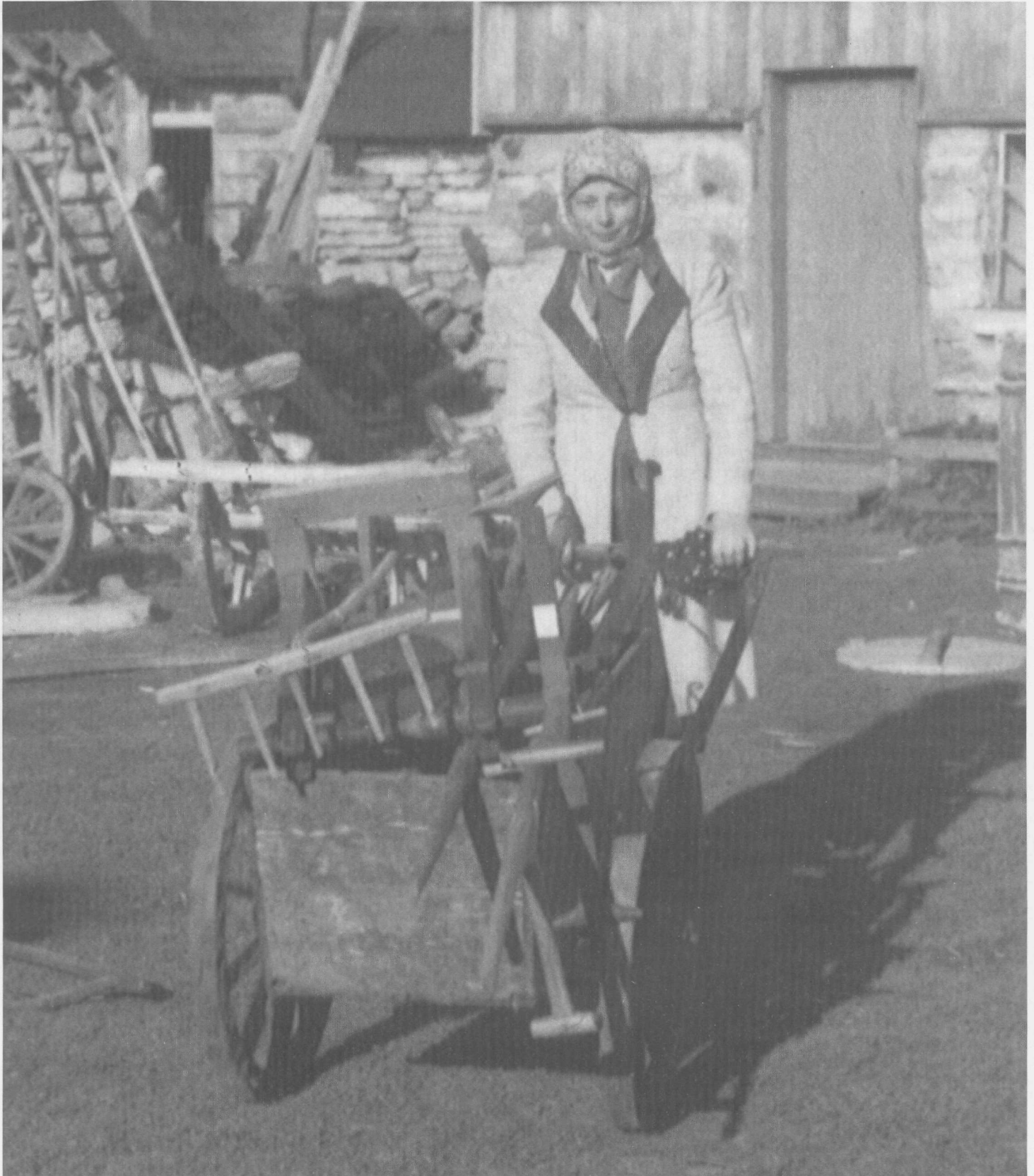

KUSTBON

Nr 4
December
1995
ÅRGÅNG
52

FÖRBINDESELÄNK FÖR ESTLANDS SVENSKAR

FÖRBINDELSLÄNK FÖR ESTLANDS SVENSKAR

Utgiven av kulturföreningen
SVENSKA ODLINGENS VÄNNER

Ansvarig utgivare: Sven Salin
Redaktör: Agneta Klitter

Kustbons redaktion och SOV:s expedition:
Vikingagatan 25, 1/2 tr ned, 113 42 Stockholm
Öppettider: måndag – torsdag 9.00 - 14.00 (stängt i juli)
Tel: 08-32 48 78 Fax: 08-33 05 42

1996 utkommer Kustbon med 4 nummer.
Prenumerationspris: 260 kr helår
Kustbons och SOV:s postgiro 35 13 11-6

Annonspriser:

1/1-sida (170 × 260 mm) 1.500:–, 1/2-sida (170 × 128 mm) 800:–,
2 sp × 128 (112 × 128 mm) 580:–, 1 sp × 128 (54 × 128 mm) 350:–,
2 sp × 84 (112 × 84 mm) 500:–, 1 sp × 84 (54 × 84 mm) 300:–,
dödsannonser 250:–, bilaga 1.000:–/st.

Produktion: Nordreklam/Masterprint

Arvet

Den som besökt Nuckö kyrkogård känner säkert också till dess omsorgsfulle väktare och vårdare Arnold Kibus.

Nu stod vi – det här var sommaren 1993 – i kyrkan, och vi hälsade med namn, som brukligt. Själv kände jag sedan tidigare resor till att Kibus var årsbarn med min pappa, född i Enby 1906. För Kibus var det väl inte så lätt att svänga om till svenska men han säger med de allra vackraste pluralformer:

– Vi voro båda födda i september månad. Vi voro döpta i samma vatten.

De stora pojkarnas ögon blir runda och atmosfären värnadsfull, för att inte säga högtidlig.

– Vilken känsla! Där står man på andra sidan Östersjön och så säger han på 1800-talssvenska att han är döpt i samma vatten som morfar. För nästan 90 år sedan, säger pojkarna – jag får väl säga de unga männen – imponerade efteråt.

Det är klart att även de har berörts av historiens ving-slag, det öppnade Estland och det estlandssvenska arvet. Men så säljer jag också budskapet, agerat med märke-gande reklam:

Det är exklusivt att ha sina rötter i en svensk miljöhund-
drårig utlandsminoritet. Inte minst i en så liten och sär-
präglad strandkultur som den estlandssvenska. Hur
många har något liknande att komma med?

Ändå är intresset måttligt, om än välvilligt. Att föra det
vaga intresset vidare in i föreningsverksamhet eller aktivt
estlandssvenskt kulturarbete, dit är steger alltför långt.

Den erfarenheten tror jag att jag delar med många est-
landssvenskar. Redan min generation, 50-åringarna, har

INNEHÅLL

- 2 Ledare av Tia Derblom-Andersson
- 3 Svenskestånd – från småbruksbygd till
sommarland? av Göran Hoppe
- 10 En vagn lastad med gamla tillhörigheter från
Ödesholm i juni år 1940 av Jutta Holsi
- 15 Estlands president på statsbesök i Sverige
av Sven Salin
- 16 Arhundredens svenskheidskamp
av Stig Appelgren
- 18 Det politiska spelet om estlandssvenskarnas
överflyttning av Jörgen Hedman
- 20 Barmorskan av Sven Borrman
- 21 Svenskbynsidan Redaktör Jörgen Hedman
- 22 Var estlandssvenskarna flyktingar?
av Arnold Lindgren
- 23 Ormsöbor, vilka är ni och vad hände sen?
Svar av Axel Fällman
- 24 Notiser
- 27 Bekännölan
- 28 Jubilarer
- 29 Familjenytt
- 30 Dödsannonser
- 31 Bemärkelsedagar

Omslagsfoto: En vagn med tillhörigheter från Ödesholm i juni 1940. Fotot av Eesti Rahva Muuseum (Estniska folkets museum) i Dorpat/Tartu samlings. Läs vidare sid 10-14 i detta nummer.

Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner (SOV)

Föreningen har till uppgift att samla material och förmedla kunskap om Estlands svenskar, deras historia och kulturella förhållanden. Föreningen vill även vara en förbindelselänk mellan dessa svenskar och deras ättlingar.

Föreningen vill uppnå sitt mål genom att utge olika skrifter, ordna samlings-, inflykter, kursar och föredrag samt genom att främja andra samsamslutningar och enskilda personers forskning rörande den svenska bosättningen i Estland och folkstammens senare öden.

För att dessa syften skall kunna nås är det av största vikt att estlandssvenskarna ansluter sig till sin förening för att främja dess verksamhet genom medlemsavgifter, donationer och gåvor.

Kom därför ihåg att sätta kryss för medlemsavgiften 100 kr på bifogade inbetalningskort samtidigt som du beställer Kustbon.

nog till stor del varit förlorade för det estlandssvenska. Estlandssvenskarna kom "hem" till Sverige, betraktade sig som svenskar, assimilerades. Min egen önskan att vara svensk, inte utländsk (jag hade ju ett estniskt förnamn), tog en särskild vändning. Den födde tidigt en romantiskt färgat och närmast besatt intresse just för estlandssvenskarna. Det blev en hobby, om jag får uttrycka det slarvigt. Det var säkert inte vanligt.

Men utanför själva kärnan av de aktiva och dem som kunnat träffas under åren vid olika estlandssvenska sammankomster och arrangemang, tror jag att det har varit naturligt att gå in i det svenska.

Ju angelägnare det har blivit att slå vakt om det estlandssvenska kulturarvet – det har trots allt gått mer än 50 år sedan uppbrottet – desto svårare har det blivit att svara på frågan: Hur föra arvet vidare?

Jag tror att det måste finnas något väldigt tydligt att visa för dem som inte har egna minnen från de estlandssvenska bygderna, som inte kan känna samhörighet genom dialekterna eller har delade upplevelser från andra sidan Östersjön. Och nu brinner det lite i knutarna.

Jag skulle själv vilja se till exempel ett friluftsmuseum: Se här – så här bodde vi och arbetade i svenskbygden. Här är redskapen, så här klädde vi oss, så här lekte och sjöng vi. Det här är estlandssvenskt.

Det är alltför dystert, för att inte säga fel, att säga att det aktivt estlandssvenska står vid vägs ände om inte de riktigt unga i större omfattning vill intressera sig för arvet. Men en brytningstid är det. Många goda initiativ har tagits för att bevara det estlandssvenska, i Estland och här i Sverige. Men jag tror att man ännu mer handgripligt måste synliggöra arvet.

Själv är jag väldigt medelålders. Vad säger de riktigt unga? Vad vill de samlas kring? Vad vill de läsa, vad vill de göra för att hålla arvet vid liv?

Tia Derblom-Andersson

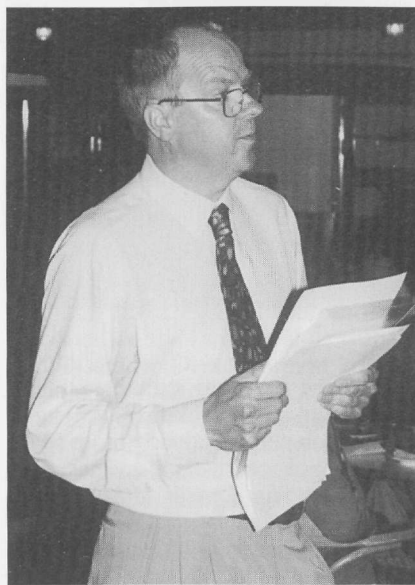
(Förf är bosatt i Uppsala, född i Hapsal 1943, mamma från Baskul, Roslep, pappa från Henders, Enby.)

ANFÖRANDE PÅ ESTLANDSSVENSKA HEMBYGDSDAGEN 26.8.1995
RESTAURANT LANTIS, STOCKHOLM

Svenskestland

– från småbruksbygd till sommarland?

Göran Hoppe

I en artikel i Kustbon nr 3 1989 gav Elmar Nyman några eftertankens reflexioner och intryck från sin första resa till Estland efter flykten i fiskebåt våren 1943. Han konstaterade att hembygden, Nuckö socken, var nästan till oigenkännlighet förändrad, dels genom att de gamla gårdarna i stort sett var borta men också genom att landskapet förändrats totalt. Där förr vida vyer bredd ut sig växte nu snårskog överallt. Elmar ansåg då att det båtade föga att gråta över de förlorade hemmen, men han skulle gärna vilja veta när de gamla gårdarna revs och av vilka. Vart tog all löseegendom vägen som kvarlämnades vid nucköbornas exodus. Hade de genom de

kommunala myndigheternas förmedling upprättade kontrakten mellan estlandssvenska hemmansägare på väg till Sverige och nya brukare till gårdarna varit helt utan värde. Hade inte de nya brukarna alls sett efter gårdarna fram till dess att de gamla ägarna återvände som de lovat i kontrakten? Slutligen pekade Elmar på vikten av att utveckla forskning kring hur och varför svenskbygden har förvandlats så oerhört och, inte minst, vad som skedde med den splittrade grupp estlandssvenskar som blev kvar i öster.

Idag, sex år senare, är det än en gång ett ganska förändrat Estland som möter oss. 1989 hade ännu i stort sett inga av de evakuerade från Finska Vikens svensköar fått besöka sina forna boplatser, Estland var ännu en sovjetrepublik och svenskbygderna fulla av ryska gränsvakter och militär. Nu är Estland fritt sedan flera år, det har givits möjlighet för alla estlandssvenskar som så önskat att besöka vad som återstår av deras hembygd utan att ha sovjetmilitären flåsande i nacken. Samtidigt har väl först de sista två åren den fulla vidden av förödelsen blivit tydlig och därigenom en viss eftertanke slagit många av de återvändande estlandssvenskarna. Det har blivit tydligt att det kommer inte att bli lätt att åter etablera sig i Estlands forna svenskbygder.

Många estlandssvenskar har under de senaste åren valt att tillbringa en sommarvecka eller två i hembygden. En omfattande och traumatisk process har inletts i riktning mot att återupprätta den privata äganderätten i Estland. Hur skall man reparera 55 års misshandel av denna centrala komponent i ett civiliserat samhälle? Ett stort antal estlandssvenskar bosatta i Sverige och på andra håll i världen har ansökt om att få tillbaka sina eller förfädernas gårdar. Man vill återställa ägosituationen före den sovjetiska ockupationen våren 1940. Särskilda problem har mött och möter just i dessa dagar Odensholmsborna som inte formellt ägde sin kära holme vid ockupationen även om man haft besittningsrätten till den i många hundra år. På många håll har det givits

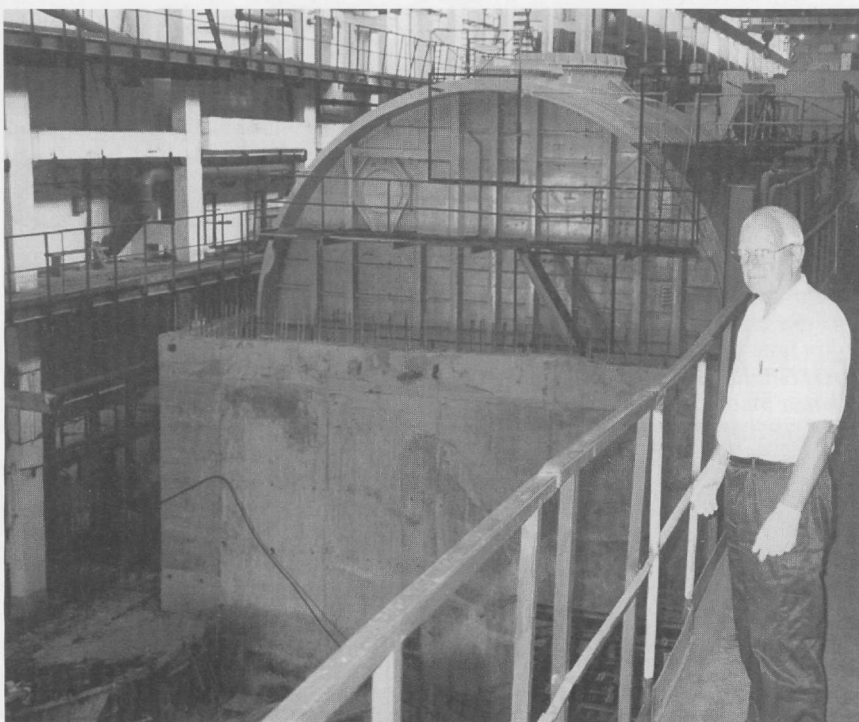
Ge bort Kustbon i julklapp!

Känner du någon som inte har Kustbon och som skulle tycka om att läsa en intressant kulturtidskrift? Då är en prenumeration den perfekta julklappen.

Ring 08-32 48 78 eller sätt in 260 kr direkt på pg 35 13 11-6 och skriv tydlig mottagare.

Alla nya prenumeranter som betalar före 96-01-31 får även Kustbon nr 4/95 utan extra kostnad.

Forts på nästa sida

Spåren av militariseringen:

Här kapslas en av reaktorerne vid atomubåtsträninganläggningen vid Baltischport in i en sarkofag av betong.
Foto Alvar Östman 1995.

glädjande besked från länsstyrelsen, estlandssvenskarna är berättigade att få tillbaka sin egendom och nu gäller det bara att komma överens om under vilka former det skall ske. Några har valt att söka kompensation för vad som föröfts i stället för att få den fasta egendomen åter. I en del svenskbygder har till och med utstakning av de gamla gårdarnas gränser ägt rum. Det har till och med börjat byggas eller rustas på några ställen. Trots att den första euforin efter återseendet lagt sig och en mera dämpad fas av realism inträtt, kan man nog med fog säga att åtminstone delar av Svenskestland kommit att bli ett estlandssvenskarnas sommarland, dit man med glädje beger sig för att återuppliva gamla minnen, minnen av de kära som inte längre finns med men också för att till de nya generationerna söka bibringa en känsla för förfädernas bygd och kultur och kanske, kanske, den vägen också söka bibehålla åtminstone något av den genuina estlandssvenska identiteten. Tyvärr är det ju, som Elmar Nyman konstaterade i mitt citat, inte så mycket som påminner om det gamla.

Trots framstegen jämfört med 1989 finns det anledning att påminna sig Elmars ord efter det första återbesöket och att, både med tanke på förfäderna och framtiden, söka svaren på de frågor som ställdes. Dessa frågor gäller ju inte alls bara Nuckö utan i lika hög grad de andra svenskbygderna, från Runö till Reval. Jag kan naturligtvis inte här idag ge svar på alla Elmars

frågor, det existerar ännu inte sådan forskning i en utsträckning att detta är möjligt, en del vill jag dessutom spara till den bok om estlandssvenskarnas nyaste historia som är under arbete. Däremot tänker jag ge några enkla aspekter på utvecklingen från den gamla småbruksbygden till dagens sovjetpräglade sommarland. När jag ändå har ordet vill jag avslutningsvis också tala om vad jag anser bör göras inför framtiden för att om möjligt ge åter de sargade bygderna och svenskheden i Estland något av dess rötter. Efter sovjetepoken med dess förvridna historiefupfattning och historieuundervisning är detta mycket viktigt också för Estland.

Redan fem år före den estlandssvenska överflyttningens avslutning hade det givits förebud om vad som komma skulle. Odensholm, Rågöarna och Nargö blev sovjetiska militärbaser enligt den påtvingade överenskommelsen med republiken Estlands regering år 1939 och nödgades därmed evakueras av sina inbyggare året därpå. Även andra svenskbygder berördes av de sovjetiska militärbaserna. Våren 1940 införlivades Estland med Sovjetunionen, all jord nationaliserades och de bönder som hade mer än 30 hektar jord eller anställda stämplades som storbönder eller kulaker. Jordbruket kom dock ej att kollektiviseras under den första sovjetockupationen som många fruktat. Det var ju inte okänt för folk i Estland vilka följer kollektiviseringen i Sovjet hade fått under åren 1929 till 1934 med omfattande deportationer och ren svält vissa år. De för estlandssvenskar så viktiga näringarna fiske och sjöfart belades med restriktioner av olika slag.

Sommaren 1941 deporterades stora

delar av det ledande estlandssvenska skiktet och tvångsmobiliserades över 300 yngre män till Stalins armé för att endast i ett fåtal fall åter avhöras. Förhoppningarna om att jorden skulle avnationaliseras efter det att tyskarna tillfälligt under några år ersatte ryssarna som ockupanter infriades inte även om kraven på jordbruket lättade något. När det efter hand blev uppenbart att krigslyckan åter vänt, unga män mobiliserades till Hitlers armé, och att det bara var en tidsfråga innan sovjetstaten åter skulle införliva Estland med ondskans imperium, kom den estlandssvenska folkströmmen över Östersjön att ta fart.

Från årsskiftet 1943/44 hade flyktingar från stridsområdena i öster börjat strömma in i svenskbygden. Det var framför allt rysslandsester från de stora estniska byarna i Ingermanland som kom att slå sig ned här tillsammans med grupper av folk från annat håll, både ryssar och ester. Om inte förr så visade denna folkström att ryssarna var på väg tillbaka och att det var tid att söka sig över Östersjön.

Man kunde förledas tro att bygden var öde efter den svenska evakueringen men så var inte alls fallet. Det är fullt möjligt att antalet invånare i åtminstone de centrala svenskbygderna i Vik var lika stort som 1939-40. Skillnaden var dock den att befolkningen nu utgjordes av flyktingar från öster med vilka många estlandssvenskar gjort upp kontrakt om att de skulle ta hand om gårdarna. En del ryska aktivister som kommit med Röda Armén sökte sig också hit men också folk från andra håll i Estland som passade på att fylla ut tomrummen efter svenskarna. De bygder som nästan helt tömts på sin tidigare befolkning, Rickul, Ormsö och Runö förutom öarna i norr, som nu åter besattes med sovjetisk militär, kom att få en nästan helt ny befolkning. Denna befolkning hade knappt någon större känsla för sina nya boställen. Många av dem hade under flera decennier levat under sovjetmakten i Ingermanland med de välkända följer för personlig moral, civilkurage och arbetsvilja som detta hade. De hade också under sin långa bosättningsperiod i Ryssland i viss mån kommit att förryskas. Man vårdade sig inte om gårdarna i någon större utsträckning, lika litet som om omgivningarna. Man var sannolikt också osäkra på hur länge man kunde bli kvar i dessa områden.

Förstörelsen av gårdar tycks i alla fall ha börjat redan vid denna tid, även om man senare kan urskilja flera skeden när denna process var mera systematisk. Framför allt använde man sig av timret från hus och uthus som brännved i spisarna, vissa av de nya inbyggarna tillämpade strategin att flytta vidare till nästa när en gård var i stort sett uppeldad. Det skedde också en del större avverkningar för bränn-

ved i byarna under den första, mindre strikta sovjettiden, innan ännu den totala kontrollen hade etablerats – det berättas om att åtskilligt av den skog som existerade före kriget var borta 1945.

Det har beräknats att närmare 1300 estlandssvenskar blev kvar i Estland av olika anledningar, ungefär 15% av hela folkgruppen. I själva verket var gruppen estlandssvenskar inte så kristallklart definierad att den på den enskilda individen när låter sig avgränsas, gruppen människor med estlandssvenskt ursprung som blev kvar i Estland var betydligt större, samtidigt som en hel del av de 1300 kvarvarande hade en identitet som knappast var verkligt svensk. Vilka var det då som blev kvar, varför blev de kvar och var bodde de?

Det är uppenbart att de bygder som hade nästan helt svensk befolkning också var de som tömdes mest fullständigt på sina svenska invånare. I Rickul blev det kvar ett fjuttioal svenskar, på Ormsö ett sextioal. I de blandspråkiga områdena Nuckö och Sutlep däremot blev ungefär 550 svenskar kvar, i Vippal ett par hundra och i Reval ungefär detsamma. Detta visar på att det var den genuina bygdesvenskheten som försvann västerut – det var i de blandspråkiga bygderna som folk blev kvar, åtminstone på en yttlig nivå kan man dra slutsatsen att det i högre utsträckning var folk med en mindre solklar svensk identitet som valde att stanna. Men där fanns också genuina estlandssvenskar som blev kvar, särskilt gäller det de rena svenskbygderna där en del föräldrar, syskon eller makor valde att förbli i hopp om att deras tvångsmobiliserade eller deporterade anförvant skulle återkomma. En detaljstudie av Nuckös och Sutleps byar visar att de som var mer eller mindre rent svenska, såsom Gutanäs, i långt högre utsträckning tömdes på sina svenskar än de mer uppblandade och att byar som estnicerats, som Stor-Harga, Sutlepybyn

Ödelagd bygd: Detta är vad som idag återstår av byn på Odensholm. Foto Tiina Peil 1995.

och Dihlet endast i mindre utsträckning kom att tömmas. Undantaget från denna regel var den stora byn Klottarp i Sutlep, längst från kusten, som var övervägande svensk men där ändå ett sjuttioal svenskar blev kvar, antingen för att man väntade på att ytterligare ett fartyg skulle gå, att man hade för dåliga kontakter med båtägare eller att man som i en del fall helt enkelt ansåg sig kunna klara sig där man alltid levat, även under sovjetiskt välde.

Det är påtagligt idag när estlandssvenskar i Sverige och annorstädes har begärt att få sina gårdar tillbaka att detta är en känsligare fråga i de bygder som fick en nästan helt ny befolkning än i de trakter där fler blev kvar och där kunskapen om det svenska överlevt. Sannolikt är det också därför förståelsen för återvändande estlandssvenskar är större på Nuckölandet där många har bott kvar än på Ormsö eller Runö där befolkningen nästan helt bytts ut.

Till de kvarstannande kom så småningom också enstaka återvändande deporterade samt överlevande tvångsmobiliserade. Dessa började komma tillbaka till Estland 1945. Det var dock inte alla av de drygt hundra överlevande som återvände till sina hembygder. Öarna i Finska Viken var evakuerade och på många håll i de ännu befolkade bygderna fanns inga bekanta kvar. Även om man kanske någon tid vistades i hembygden var det många, säkert hälften av de tvångsmobiliserade, som slog sig ned på helt andra håll i Estland. Detta och det faktum att så få svenskar fanns kvar i de tidigare rent svenska bygderna innebär att man knappast kan tala om någon existerande svenskbygd efter 1945. De svenskar som fanns kvar var så helt överflyglade av andra befolkningsgrupper att de inte längre utgjorde en distinkt etnisk grupp. Till delar var detta säkert också orsakat av det faktum att flertalet kvarvarande svenskar låg lågt, de var ju mer eller mindre automatiskt misstänkta som främmande agenter genom sin etniska tillhörighet. De estlandssvenskar som bibehöll sin svenska identitet under dessa år är lätt räknade och de hem i vilka det språkades på

svenskt mål var ännu färre – de återvändande mobiliserade hade ju inga svenskor att gifta sig med utan de bildade mer eller mindre undantagslöst familjer med traktens nya befolkning.

Tre processer

Sovjetepoken i Estland utmärktes, förutom av olika former av förtryck och terror, av tre dominerande processer, helt styrda av Moskva i akt och mening att anpassa landet till kommunismen och stormakten. Dessa tre processer var för det första militariseringen, den totalitära kontrollen av landet, för det andra kollektiviseringen av jordbruket och för det tredje den storskaliga industrialiseringen som strävade efter att mobilisera de resurser som fanns i Estland, humankapitalet och naturtillgångarna, inom ramen för det gigantiska regionalt specialiserade produktionssystem som byggts upp under Stalin och som kom att vidareutvecklas under efterkrigstiden. Dessa tre processer har i varierande grad påverkat de forna svenskbygderna och de fåtaliga estlandssvenskar som blev kvar.

1. Militarisering

Militariseringen var den första av de tre företeelserna som Estland och svenskbygderna fick bekanta sig med. Under 1940-41 hade stora styrkor baserats längs kusterna och på öarna och detta mönster återkom naturligtvis med den förnyade ockupationen 1944. Till en början etablerades mera provisoriska baser för förbanden av inrikestrupper som följde efter de stridande förbanden. Herrgårdarna hade från första början utövat en lockelse på landets nya herrar och det var i många sådana som man slog sig ned till en början, t.ex. i Pasklep och i Nuckö prästgård. Men även i byarna baserades inrikestrupper, i Spithamn och i Hullo höll NKVD till. Militareringen fick redan hösten 1944 konsekvenser såtillvida att två nya mobiliseringar genomfördes där också kvarvarande estlandssvenskar inbegreps. De mobiliserade sattes, till skillnad från 1941, tämligen omgående i strid i Kurland.

Nordvästestlands strategiska läge för sovjetstaten gjorde att svenskbygderna efter hand alltmer kom att isoleras, i takt med att greppet om Estland härldnade och alltfler baser etablerades i den så kallade gränssonen. Det började krävas särskilda tillstånd för att man skulle få ta sig väster om Padis eller norr om Linnamäe. De estlandssvenskar som bosatt sig utanför svenskbygderna kunde inte utan problem besöka dem samtidigt som de som bodde kvar fått svårigheter med sina kontakter med omvärlden. Svenskbygderna kom dock att beröras mycket olika av militariseringen. Inrikestrupperna fanns naturligtvis överallt och bevakade både gränser och befolkning, men de stridande förbanden fördelades ojämnt. Svensköarna i Finska Viken hade ju åter evakuerats 1944 även om en viss befolkning inklusive några äkta rågöbor bodde kvar på Lilla Rågö ända in på 1950-talet.

Odenholm hade hösten 1941 varit föremål för hårda strider och var redan tidigare sargat – här byggdes nu upp en större radiopostering som blev kvar ända till militärens återgång 1993. Resultaten av militärens härjningar på Odenholm sedan 1940 har gjort att det gamla kulturlandskapet idag knappast går att urskilja, av byns gårdar återstår blott fragment av ett par byggnader, metallskrot, några sovjetkaserner och ruiner av bunkrar från världskriget skämmer havsutsikten liksom på så många ställen längs kusterna. Det finns ett aktuellt förslag om att göra ön till naturreservat vilket kanske säger mer om hur totalt kulturarvet förrotts än om eventuella naturvärden – det rimliga hade naturligtvis annars varit att göra Odenholm till ett kulturminnesreservat.

Rågöarnas strategiska betydelse var sannolikt redan från början marginell, däremot låg deras betydelse och olycka i att de var belägna så nära djuphamnen i Baltischport och därmed kom de också att dras in i dennas militära sfär. Sovjetisk militär var baserad på öarna i varierande grad, under senare år var soldaterna ganska få. Öarnas närhet till den efterhand allt större marinbasen Baltischport gjorde dem lämpliga som övningsområde, i samband med detta förbands öarna med en vägbank. Först Stora Rågö men senare även Lilla blev målområde för det sovjetiska bombflyget, här övade flygdivisioner från stora delar av Sovjet vad man kan anta var anfall mot Sverige. Bombningarna lämnade stora spår i form av kratrar, bränder och blindgångare. Vid sovjetmilitärens uttag var hela norra hälften av Stora Rågö svårt skadad.

Ett av de värsta hoten mot Rågöarna kom efterhand det stora atomubåtsträningssentret på Packerort att bli. Här byggdes två atomubåtar upp på land i ett stort hus och i full skala med fungerande reaktorer och allt, liknande enheter fanns bara på två andra ställen i hela Sovjet. Såvitt man vet har dock inga större radioaktiva utsläpp ägt rum under träningscentrets aktiva dagar men med tanke på hur pass osäker den sovjetiska kärnkraftstekniken varit är det väl snarare en slump att inte hela nejden nedsmutsats med strålning.

Till skillnad från Rågöarna var Nargö omdelbart av strategisk betydelse vid inloppet till Reval och därigenom kom också, liksom vid tidigare tillfällen när ön besatts av rysk militär, skadorna av deras anläggningar att bli stora. Samtidigt kom, liksom inom andra militärområden i Estland, stora

områden mer eller mindre att ligga för fäfat och anses idag såpass orörda att också de föreslagits bli naturskyddsområde. Under senare år fanns på Nargö dels ett stort marint minförråd med sprängkraft nog att också påverka Reval samt en radarbas. Till skillnad från på många andra håll rörde sovjetmilitären i någon mån efter sig när man lämnade Nargö, till en början genom att spränga de gamla och farliga minorna som fanns där under våldsam förorening, sedan genom att man tog dem med sig till den illustra orten Lomonossov nära S:t Petersburg, såvitt jag förstår en av världens större sop-tippar. Olika oljeutsläpp, skrot och markskador finns även här att ta hand om.

De svenskbygder som inte i sin helhet blivit militärområden, Vippal-Korkis, Rickul-Nuckö, Ormsö samt Runö berördes också i olika grad av militariseringen. Ormsö och Runö tycks i stort sett ha saknat strategiskt värde och fick inte heller några militära baser förutom gränsvakter. Rickul och Nuckö däremot berördes i hög grad av olika installationer liksom svenskbygden söder om Rågöarna. Särskilt illa blev Spithamn i nordligaste Rickul drabbat, inte bara genom en stark gränsvaktpostering utan senare också av en stor radar- och signalspanningsbas vars anläggande helt kom att förändra byns kulturlandskap. Matjordstäckets hyvlades av och lades upp i stora högar på vilka de mobila antennerna sedan stod och snurrade.

De stora standardiserade robotbaser som anlades med början i slutet av 1950-talet längs Sovjetunionens yttergränser kom också att beröra svenskbygden. En bas anlades mellan Sutlep och Klottorp i Nuckö socken, en

*Spåren av kollektiviseringen:
Meliorerade åkrar i Rickul.
Foto förf. 1991*

annan i skogen vid Suurekivi mellan Naiva och Vippal, ytterligare ett par på Packerort och en vid den gamla svenskbyn Pullapää strax väster om Hapsal. Flygbasen i Paralepa vid Hapsal var fram till 1970-talets början endast ett reservflygfält med gräsbanor men då flyttades en jaktflygflottilj hit i samband med att dess tidigare bas på Linnamägi vid Reval kom att bebyggas. En landningsbana stor nog att ta ned jumbojets på anlades. På samma sätt som i övriga Sovjet räknades piloternas flygtid i konsumerat bränsle. Detta ledde, liksom vid den strax efter kriget anlagda basen i Ämari, nära Korkis, till att piloterna föredrog att sitta och vila sig i planen medan bränslet läckte ut i marken. Flyg- och robotbaserna kom att påverka svenskbygderna på flera sätt, inte minst genom den miljöförstöring de gav upphov till – vid samtliga baser har stora utsläpp av flyg- och raketbränsle konstaterats. Vid Paralepa har huvuddelen av bränslet runnit ut i havet medan det vid baserna inåt land fortfarande förorenar grundvattnet. Särskilt stor anses nedsmutsningen vara vid Sutlepbasen – värst i Västestland enligt den ansvarige miljöingenjören på länsstyrelsen. Baserna kom också att påverka svenskbygderna genom att mängder av militär från andra håll av Sovjetunionen förlades hit. Taktiken var ju att låta soldater från t.ex. Sibirien tjänstgöra i väster och vice versa för att de inte skulle känna folk om de behövde sättas in mot civilbefolkningen.

Mellan dessa större militärbaser förlades ett stort antal gränsvaktposter, strålkastarstationer, bevakningstorn o.s.v. Nätet var betydligt tätare direkt efter kriget än senare då vaktandet kom att byggas mer på mobila patruller som ständigt kontrollerade den harvade strandremsan på vilken spåren av eventuella landstigande eller flyende skulle avteckna sig. Den höga graden av militarisering i svenskbygden gjorde att dess invånare var extra väl övervakade. Troligen var detta en anledning till att svenskar och andra efter hand sökte sig härifrån.

Militariseringen har alltså åstadkommit en hög grad av miljöförstörelse, i svenskbygderna kanske värst manifesterad i Baltischport men problemen med utläckt raketbränsle vid robotbaserna och den rent fysiska förstörelsen vid nästan samtliga baser är sådant som inte utan stora ansträngningar låter sig åtgärdas. Idag pågår sådana arbeten på Rågöarna och är planerade för Odensholm, samtidigt som ryssarna genomför ett slags upprensning vid ubåtsträningscentret i Baltischport. Efter det att den upprensningen är fullföljd i september planerar dock dessvärre de estniska myndigheterna att lägga sitt centrallager för radiakavfall i anslutning till de tömda och förseglade reaktorerna –

*Industrialiseringens konsekvenser:
Ödelagd bygd i Virland. Foto förf. 1991.*

det finns ju även på andra håll radioaktivt avfall som är otillfredställande lagrat, t.ex. vid den famösa tippen nära Saku. Militariseringsens spår kommer länge än att präglade delar av svenskbygden.

2. Kollektiviseringen

Den andra sovjetiska omvandlingsprocessen som kommit att förändra svenskbygderna var kollektiviseringen av jordbruket och fisket. Inte heller under de första åren av den förnyade sovjetiska ockupationen kom det några krav på att kollektivjordbruk skulle införas i Estland. Sannolikt var de sovjetiska myndigheterna fullt selsatta med att jaga folkfiender och samtidigt oroliga att en kollektivisering skulle få det gerillakrig som blomstrat upp i hela Baltikum att gripa kring sig ytterligare. Stödet från landsbygden för en kollektivisering kunde förväntas vara minimalt. Därför kom jordbruket fram till 1947 endast att underkastas likartade krav som 1940-41, bönderna fick deltaga i olika anläggningsarbeten och skogsarbete och leverera upp mot 20% av produktionen till staten. Maximistorleken på gårdar sattes åter till 30 ha, för påstådda kulaker kunde den dock sänkas till 20 ha. Kulaker ansågs i Estland vara bönder som hade anställd arbetskraft – definitionen var dock liksom vid kollektiviseringen flytande och kunde förändras litet som det passade.

Genom avhysning av bönder som påstods ha samarbetat med tyskarna och genom expropriering av gårdar vars brukare flytt utomlands samt reduktion av för stora gårdar kom den estniska sovjetmakten över ungefär en miljon hektar jord. I vilken utsträckning de estlandssvenska gårdarna kom att byta innehavare under åren direkt efter kriget har jag ännu ej undersökt, det förefaller som om huvuddelen av de brukare, rysslandsester och andra, som tog över efter estlandssvenskar också fick tillstånd att stanna kvar under denna tid.

Förutom de nya gårdarna som huvudsakligen delades ut till röda arméveterander kom också ett antal sovchoser, statsjordbruk att anläggas, liksom stationer för att tillhandahålla jordbruksmaskiner och hästar. Detta skedde efter mönster från övriga Sovjet. 1947 fanns det i Estland ett hundratal sovchoser och några hundra maskin- och häststationer. Vid samtliga bedrevs jordbruk som skulle tjäna som exempel för de nyetablerade gårdarna. Statsjordbruken sågs dessutom som den slutliga lösningen på jordbrukets anpassning till kommunismen, dit skulle så småningom också alla kolchoser utvecklas. Detta hade naturligtvis att göra med marxisternas envetna parallellställande av jordbruk och industri, bägge skulle mest fördelaktigt drivas i jätteenheter med löneanställd arbetskraft. Jordbrukaren skulle i likhet med industriarbetaren gå till sitt statliga storskaliga arbete och få betalt i reda pengar – om rubel kunde sägas vara detta!

Samtliga de nya sovchoserna var små och huvuddelen av jordbruket be-

drevs efter kriget enligt traditionellt mönster. Detta tycks också huvudsakligen ha gällt de svenska bygder som ännu var befolkade; Ormsö, Nuckö, Rickul, Vippal-Korkis och Runö. Stabiliteten hos de nya invånarna från öst tycks dock inte ha varit särskilt stor, även om både Ormsö och Nuckö hade befolkningar 1945 som var i paritet med före kriget kom delar av den nyvunna befolkningen snart att vandra vidare till grönnare ängar. I en förteckning över inbyggare på Ormsö 1947 fanns bara 195 bebodda gårdar mot bortåt det dubbla före kriget. Invånartalet är svårt att skatta från förteckningen, det fanns ju också ett tyskt krigsfångläger vid Bussby och ett okänt antal sovjetiska militärer. Av de 195 hushållen på Ormsö 1947 hade 30 svenska familjeöverhuvuden, dvs knappt 15%, och 27 var ryska medan resten var ester, rysslandsester och sådana som stannat kvar vid Magnushov och i Sviby. Befolkningssammansättningen bör ha varit ungefär likartad i Rickul vid denna tid.

Jämfört med läget under krigsåren odlades större arealer 1944-47 även om dessa i relation till före kriget var mycket reducerade. Det finns nog anledning att antaga att situationen var något annorlunda i de befolkade svenskbygderna med sin sammanräddade befolkning. Här torde tidigt marginella områden ha övergetts.

Med början våren 1947, när sovjetmakten kände sig tillräckligt säker i sadeln i de nyerövrade västliga provinserna, kom krav på införande av kollektivjordbruk från Moskva. Strategin var densamma som vid kollektiviseringen i Sovjet, kommunistiska aktivister sändes ut på landsbygden för att först avkulakisera jordbruket, att utplåna de stora jordägarna, de som hade anställd arbetskraft, som klass och att därefter med alla medel söka tvinga in landsbygdsbefolkningen i kolchoser. Avkulakiseringen resulterade i Estland med sina förhållandevis små gårdar i att ungefär 1200 familjer deporterades till Sibirien och i dramatiskt höjda skatter för kulaker som ej deporterades.

Den första kollektivjordbrukskampanjen blev inte framgångsrik, bara några hundra mindre kolchoser etablerades fram till våren 1949. Den dåvarande förste partisekreteraren Karotamm begärde för att förbättra resultatet att ungefär 4% av landsbygdsbefolkningen skulle deporteras. Stalins svar på denna begäran var att låta deportera närmare 5% av hela Estlands befolkning, inte minst från städerna under loppet av en dryg vecka i slutet av mars. Efter detta tog kollektiviseringen raskt fart. Under loppet av en månad startades i Estland två tusen nya kolchoser och därigenom blev ungefär 65% av alla gårdar kollektiviserade. Detta mönster går igen i svenskbygden i Nuckö socken. Här

fanns före den ödesdigra marsveckan blott en kolchos, i Ölback och Bergsby, etablerad i januari 1949. I mitten av april var alla byar inordnade i kolchoser. Processen var densamma på andra håll i svenskbygden. Även en del av de kvarvarande estlandssvenskarna blev offer för 1949 års deportationer. Det förefaller, med tanke på deras lilla antal, som om de var överrepresenterade i listorna över deporterade från flera av svenskbygderna, detta kanske som ett resultat av att de var just svenskar. Det finns anledning att studera detta närmare.

De första kolchoser som formerades var alla små, de omfattade bara en eller några få byar. Bergsby bysovjet, hälften av gamla Rickul kommun, utgjordes av fem kolchoser 1949, en av dessa var fiskekolchosen Partisan i Spithamn. Sutleps bysovjet bestod av sju kolchoser, den stora Sutlepyin innehöll två liksom också Pasklep där jordreformbyn blev en egen kolchos och den gamla byn en. Om man jämför dessa nya kolchoser i Estland med dem som fanns vid samma tid i Sovjet kan man konstatera att de estniska var ungefär en tredjedel till hälften så stora. Sannolikt var detta ett sätt att gradvis vänja landsbygdsbefolkningen utan att förändringarna blev alltför drastiska. Drastiskt var det naturligtvis ändå när alla gårdar fick lämna ifrån sig huvuddelen av sina djur och redskap till kolchosen utan ersättning även om det i Estland inte gick lika dramatiskt till som vid en ny kolchos i Ural på 30-talet. Här var kolchosaktivisterna så noga att kollektivisera allting att bönderna inte ens fick behålla kläderna på kroppen. I stället fick de börja varje dags arbete med att plocka åt sig kläder slumpvis ur den kollektiva klädhögen.

Själva jordbruket bedrevs till en början enligt traditionellt mönster men redan 1950 började kollektiven läggas samman till allt större enheter som skulle brukas med mer industriella principer enligt det kommunistiska idealet, så fjärran från den kapitalistiske självägande bonden som möjligt. Av tjugotre kolchoser i Nuckö socken blev det 1951 fem, till sist var hela socknen en kolchos liksom Ormsö och på de flesta andra håll. Sammanläggningarna i Estland löpte parallellt med att man också på andra håll i Sovjet slog ihop kollektivjordbruk. De kom efter hand att leda till att jordbruksverksamheten koncentrerades till områden nära kolchoscentra som brukades intensivt med stora insatser av konstgödning från Estlands rika fosforitförekomster. I anslutning till dessa centra byggdes också stora djurstallar upp. Andra delar av kolchosen blev mer perifera och kom att utnyttjas alltmer extensivt för bete och slätter. På detta sätt kom den traditionella organisationen av bygderna att slås sönder, tidigare centrala byar

kunde nu hamna långt från kolchoscentrum och mer eller mindre avfolkas, samtidigt som de gamla odlingsytorna fick växa igen.

Arealmässigt skedde en kontinuerlig minskning av åkern från 1949 och framåt, även om andra siffror uppgivits av myndigheterna var det i realiteten så att vid slutet av 1980-talet odlades bara hälften så mycket åker i Estland som före kriget. I dagens kaotiska situation med privata bönder och aktiebolag med oklara dispositionsförhållanden och med förkrigstida ägare på väg att återfå sin mark, samtidigt som jordbruket är helt öppet för världsmarknadens konkurrens är den odlade åkern bara 25% av den förkrigstida arealen eller mindre.

Moderna redskap med förare fick till en början lejas in från Maskin- och Traktorstationerna, problemet var bara det att det blev så dyrt för den enskilda kolchosen att det knappt lönade sig. Sådana stationer fanns på 1950-talet blott på ett hundratal ställen, för Hapsalområdet låg stationen i Taebla. Det var naturligtvis också så, som alla som sysslat med jordbruk vet, att alla ville skörda, plöja eller så samtidigt, vilket gjorde att det aldrig fanns tillräckligt med maskiner. Under Chrustjevs något liberalare regim från 1956 fick i stället kolchoserna själva äga maskiner vilket radikalt förbättrade läget.

Liksom tidigare i Sovjet sjönk jordbruksproduktionen kraftigt i samband med kollektiviseringen, även om den i Estland inte som i Sovjet 1932-33 ledde till ren svält. Produktionsminskningen hade sin orsak i tre företeelser, att folk fullt föstället sökte sig bort från jordbruket när det kollektiviserades, att motivationen hos de kvarvarande minskade samt att de direktiv som utfärdades lokalt och centralt var till skada, sådant som att skörden skulle äga rum samtidigt i Ukraina och Estland t.ex. Till delar bidrog säkert också det faktum att de tillsatta kolchosordförandena dels var obelastade av att själva ha drivit jordbruk, dels ofta kom från annat håll i Sovjet. I svenskbygderna kom extra många av de dåtida inbyggarna att avvika, rysslandsesterna hade ju redan 1930 varit med om kollektivisering och var inte alltför pigga på att upprepa erfarenheterna. Därigenom blev fler hus tomma, en del blev bränsle, andra kom att återanvändas vid husbygge i t.ex. Hapsal.

Var stod de kvarvarande svenskarna i kollektiviseringen? Med tanke på estlandssvenskarnas traditionella fria roll och de estlandssvenska privilegierna gentemot de balttyska godsägarna borde rimligen kollektiviseringen ha varit något man tog kraftfullt avstånd ifrån, de nya röda herrarna lär knappast ha varit mer populära än de gamla balttyska. Det är tveklöst så att många estlandssvenskar på olika sätt

sökte undvika att gå in i kolchoserna, genom att söka få andra arbeten lokalt eller på andra håll. På några håll kom dock estlandssvenskar, förvånande nog, att under kollektivjordbrukets tidigare dagar väljas till ordföranden, trots att de borde ha bedömts vara extremt opålitliga, dels som svenskar och dels genom att vara nära förknippade med den tidigare jordägande klassen. Det svenska inslaget i kollektivjordbruket minskade efter hand, dels genom att det från och med femtiotalets andra hälft blev möjligt för en del kvarblivna att förenas med släkten i Sverige, dels genom att det uppväxande släktet barn till estlandssvenskar i mycket hög utsträckning sökte sig från hembygden för att man inte ville bli kolchosarbetare.

Kolchoslivet kom också att förändras och bygden med det i takt med att kolchoserna blev allt större. Vid den första flygbildsbaserade karteringen av svenskbygdernas jordbruk vid slutet av 1950-talet kan man ännu urskilja mycket av det gamla kulturlandskapet med små gårdar, odlingsrösen och hägnader, liksom mycket av de gamla gårdarna. Även om mycket hade förändrats fram till denna tidpunkt tror jag att de flesta estlandssvenskar skulle känt igen sig då. De följande 20 åren blev dock betydligt mer dramatiska.

Kolchosernas sammanläggningsprocess fick förödande konsekvenser, det var genom denna och regimens försök att standardisera verksamheten och öka produktionen som landsbygdens landskap fick sitt verkliga grundskott. De svenska bygderna drabbades inte minst. Nya kolchoscentra byggdes upp med gigantiska ladugårdar, lador och maskinhus dit verksamheten koncentrerades, ofta var det bara fråga om ett par sådana centra per kolchos. I anslutning till kolchoscentra byggdes bostäder för kolchosernas arbetare

och en viss koncentration skedde även av dem, även om på många håll kolchosniks bodde kvar i gamla hus.

Många gårdar kom emellertid i vägen för de så kallade jordförbättringsprojekt eller melioreringar som genomfördes av särskild personal från de tidigare Maskinstationerna och som innebar att man skapade stora sammanhängande och helt plana fält med hjälp av grävmaskiner och bulldozers. Man kan ännu se rester av hus i de jättelika högar av sten och skräp som numera pryder de meliorerade åkrarna över hela Estland. Mycket av melioreringen ägde rum i sen tid. På en karta över Nuckö socken från början av 1970-talet fanns ännu hälften av de gamla gårdarna kvar medan idag andelen är betydligt mindre i många byar. Ännu 1990 pågick melioreringsprojekt på Nuckö.

De nya åkrarna var anpassade till jordbruksmaskiner som byggts för de gigantiska fälten på Svarta Jorden i inre Ryssland och redan där hade orsakat svåra problem med jordpackning, problem som inneburit att avkastningen sjunkit med mer än hälften. I Estland och i synnerhet då i områden med kambrosilurberggrund och tunt jordtäckte har resultatet av meliorering och koncentration blivit katastrofalt. Framför allt gäller det de arealer som kom att ligga nära kolchosernas centra och som därför med fördel kunde brukas intensivt i åkerbruket. Här har den intensiva konstgödslingen lett till att grundvattnet förorenats. Kolchosernas ytterområden blev mer eller mindre förbuskade och så småningom kom den snårskog som vi numera så väl känner som dagens Svenskestlands mest typiska biotop.

Kolchosernas gradvisa utveckling har alltså inneburit en geografisk omfördelning inom hela bygden i stor skala, produktionen har koncentrerats

till några få punkter liksom många av arbetarna medan tidigare viktiga områden kommit att bli mer eller mindre öde. Den specialisering på kreatursdrift som beordrades för Estlands del har inte förbättrat situationen, de jättelika kreatursstallarna har bidragit med stora utsläpp av ammoniak och annat som man ännu lätt ser effekterna av i svenskbygderna, trots att kolchoserna nu varit upplösta några år. Det är därför idag mycket svårt att hitta ens fragment av det gamla kulturlandskapet, någorlunda intakt – antingen är det förstört av s.k. jordförbättring och därpå följande djupplöjning som ofta resulterat i att delar av berggrunden blandats med matjorden, eller också är det svårartat igenväxt. Jag tror att hoppet är betydligt större för de områden som växt igen än de som meliorerats och övergödslats – där går det knappast att återställa något.

Sammantaget har kollektiviseringen av svenskbygden betytt mest, både för att förändra landskapet, få bebyggelse att försvinna och att förändra befolkningens sammansättning på landsbygden. Samtidigt kan man ju spekulera i vad som blivit följden om någon kollektivisering ej genomdrivits utan att jordbruket fått vara ostört ungefär som på 1940-talet. Svenskbygderna hade ändå knappast varit mycket mer befolkade idag även om landskap och bebyggelse i högre utsträckning bevarats. Detta har naturligtvis att göra med den tredje omvandlande processen i Estland, den storskaliga industrialiseringen som påbörjades omedelbart efter den förnyade sovjetockupationen vid mitten av 40-talet med oljeskifferbrytningen i nordost.

3. Industrialiseringen

I någon högre grad kom den sovjetiska industrialiseringen av Estland inte att direkt beröra svenskbygderna

Forts på s 28

Industrialiseringens spår: Månlandskap vid fosforitbrotten i Maardu nära Reval. Foto förf. 1991.

*(En ödesskildring om en tvångs-
evakuering förorsakad av den
estnisksovjetiska överenskom-
melsen angående sovjetiska
militära baser i Estland)*

En vagn lastad med gamla tillhörigheter från Odensholm i juni år 1940

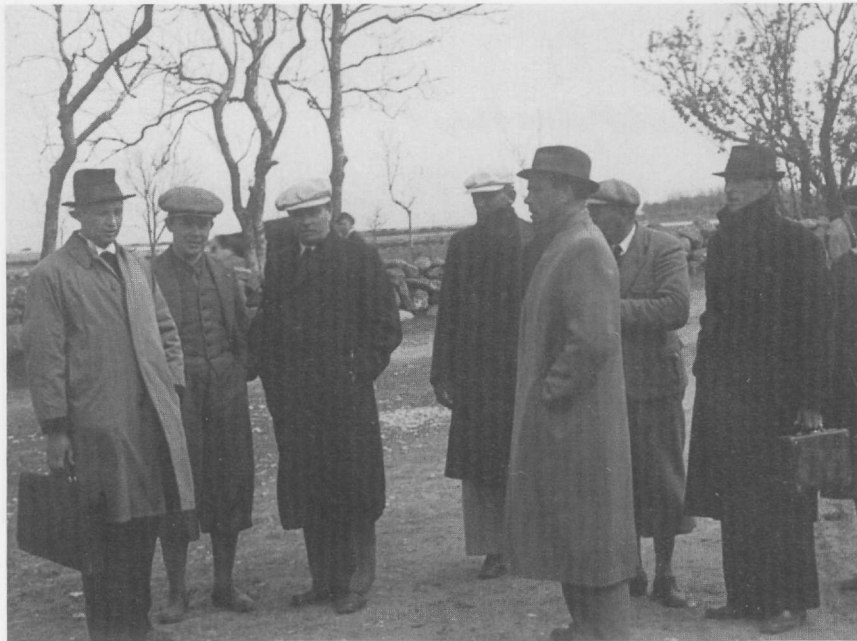

Vid mitt besök nyligen i Dorpat fann jag i "Eesti Rahva Muuseum" (Estlands Folkmuseum) i dess fotosamlingar en mängd fotografier, som med sina vardagliga motiv och särskilda händelser påverkade mig avsevärt. Dessa foton som togs i juni år 1940 är försedda med delvis många specifika uppgifter vars inte enbart plats- men även mycket preciserade historiska fakta blev underlag för denna artikel. Fotografierna är försedda med beskrivningar ur tidningen "Päevaleht" (Dagbladet) i Reval, som var den dåtida mest lästa tidningen och var politiskt obunden.

Lördagen den 8 juni år 1940

Den dagen föll ett så kraftigt regn i Dorpat, att sångfestivalen avbröts. På första sidan i "Päevaleht" var de "hettaste" nyheterna en pågående sommarutställning, reklam för biograffil-

mans även om kanske varje deltagare hade oro för den ovissa framtiden, men trots allt påbörjades den sedvanliga bröllopsfesten med dans och spel och man var i god bröllopsstämning.

Söndagen den 9 juni

Klockan 11 skred två brudpar följda av brudnåbbar – två och två – i kolonner längs bygatan till kyrkan för att vigas. Dessa vigslar tillsammans med gudstjänsten blev de sista på ön. Många gäster infann sig – bland dem prosten Hjalmar Pöhl från Ormsö, rektorn Isberg från Birkas folkskola. Klockan 14 var det hela över. Livet på ön började ändra sin vardagliga, sedvanliga rytm. Endast fyren var som förr, oavsett allt gällde regeln: Ljuset måste vägleda alla på havet!

Måndagen den 10 juni

Lastning av bohag på vagnar påbörjades och enligt sed selades hästarna och spändes framför vagnarna av kvinnor. Så även vid Stavas-gården. Snart kördes vagnarna till hamnen.

Museiarbetare samlade gamla ting och lämpliga museiföremål samlades ihop på Julius Brus gård. I hamnen hade uppköpare av järnskrot anlät från fastlandet och man gjorde affärer. Dock kunde en del föremål gömmas för uppköparna, som sökte upp familjerna och deras gårdar. De gömda föremålen var avsedda för att bevaras i museum. Instruktioner gavs om hur tingen kunde användas av de nya ägarna – gamla Greis visade t.ex. hur krokar tillverkade av rep användes. Samtidigt "förevigade" tecknaren E. Lepp äldre byggnader och tack vare hans teckningar kan man i dag bekanta sig med dåtida byggnader.

Tisdagen den 11 juni

En av de "fetaste" rubrikerna i "Päevaleht" lyder "Stunden för inte annullerade beslut är slagen". Denna rubrik symboliserar även de skeenden, som följde på Odensholm.

Tidigt på morgonen, kl. 05.30, kom bondmororna tillbaka hem efter att för sista gången ha föst sina boskapsdjur på bete i hagarna. Den första sändningen med museiföremål sändes iväg med motorbåt till Növa. Båten tillhörde män i Növa. Den från Nuckö anlända affärsmannen Klingbergs män lastade den inhandlade järnskroten på motorbåtar. Samtidigt påbörjades ilastning av de evakuerades ägodelar till Sjöfartsverkets präm. Förutom byggnaderna kvarlämnades båtar. Mindre bruksföremål medtogs, kvinnorna medförde förstas även spinnrockar. I hamnen fanns också en präm för passagerare.

Vid 20-tiden började man fösa boskapen till hamnen för att lasta djuren på en präm. De flesta djuren stegrade sig och några av dem, som inte ville gå ombord, lyftes med hjälp av handvinsch till flytetyget.

Onsdagen den 12 juni

Ombordlastningarna skedde under hela natten. Juninatten var kylig och och i de flyttandes hjärtan rådde ängslan. För att värma sig i natten hade man gjort upp en bål i hamnen och där satt många för sista gången på ön. Invid elden satt även två nygifta som i stället för smekmånad på ön var tvungna att lämna sitt hem där – för hur länge och vart? Kunde man redan gissa sig till fortsättningen? Vid 3-tiden sällade sig till brasan även skollärarens hustru fru Dans, fyrmästarens maka fru Allik samt museitjänstemannen Ella Koern. Kl. 5 lämnade Stavas husbonde, Erik August Stavas ön i egen motorbåt tillsammans med öns sista byäldste Johannes Erkas. Samma tid lämnade öns hamnkaj också prämen med de evakuerade – prämen bogserades ut från kajen av öns kvarvarande motorbåtar. En av öns motorbåtar slog följe med prämen och kursen sattes mot Ormsö. Kvar på Odensholm blev fyrmästare Allik med sin svärfar herr Ecker, några sjöförbindelsematrosar, som tjänstgjorde i fyrornet samt tomma vagnar. Klockan visade 05.30.

*

I "Päevaleht" fanns bland andra meddelanden hur bestämmelser skulle efterföljas vid evakuering under undantagstillstånd.

*

"Päevaleht" daterad den 14 juni har en iögonfallande rubrik "Vagn med gamla tillhörigheter från Odensholm" följt av en längre artikel. I en under rubrik till denna text finns angivet "Egenheten i det lilla fiskelandet –

torsken är odensholmarnas guld". I något större stil skrevs "Museitjänstemännens undersökningsresa till ön". I textens början påpekas, att Odensholm är litet känt på fastlandet ty öns klimat och karga natur har inte lockat varken turister eller semesterfirare. Tidningen anger även, att Estlands Folkmuseums vetenskapliga expeditionsdeltagare återkommit till Reval och gruppens ledare, Dr. F. Linnus, har berättat "en hel del om odensholmarnas historia sedd ur etnografisk synpunkt". I fortsättningen framgår, att denna expedition var den första i sitt slag som utförts av estniska vetenskapsmän ty innan hade Odensholm enbart besökts av finska och svenska vetenskapsmän och vid dessa tillfällen

forskades huvudsakligen i språk. Expeditionens "fångst" var ganska riklig – en vagnslast med över 300 föremål och lika många foton och teckningar. Allt detta "ger en omfattande bild av Odensholms kultur och ett separat rum kan inrättas på muséet för föremålen", berättar Dr. F. Linnus. Sedan omnämns flera speciella observationer gjorda på Odensholm – ost, klädesplagg – "klimatet fordrar fårskinnspälsar även på somrarna och speciellt denna sommar" påpekas i artikeln. Något nämns även om öns hushåll och seder. Därefter skrivs, att "i stort är öns befolkning nöjd med livet på ön, man har vant sig vid klimatet och öns karga natur". Artikeln avslutas med betraktelser om de

namnskyltar som man sett i kyrkan och i husen på förlista fartyg samt omnämmanden angående statyn av Martin Luther.

Och INTET nämns om den tragedi som nyss utspelats på ön! Av tidningens beskrivning av evakueringen från Odensholm fås intrycket, att det "idylliska" livet på ön på något sätt fortsätter! Denna underton av "icke ställningstagande" av "Päevaleht" återfinns även i kommande artiklar angående skeenden i juni-juli 1940. Hela Estland upplevde under dessa månader uppskakande tragedier men "Päevaleht" kommenterade dessa händelser på ett "neutralt" sätt, som om man försökte fjäska för Sovjetmakten genom ett slags "medspel".

26 juni 1940

"Päevaleht" meddelar i en kort notis: "I basområdena likvideras 1.300 hushåll. Nya boplatser ordnas för de flyttade. Tills nu har 300 jordbrukare kolonialiserats varav 80% själva har skaffat sig bostäder".

Nog uppväcker dessa rader hos var och en sina egna tankar och minnen hos dem, som själva upplevt dylika händelser. Trots att "Kustbon" infört en del artiklar angående här ovan nämnda händelser, föreslår jag, att VARJE odensholmare, som själv minns dessa tider, skriver sina EGNA iakttagelser och minnen i berättelseform eller/och ber sina barn/barnbarn vara behjälpliga med skrivandet, och lämnas till SOV eller till Odensholms byalag.

*Texten sammansatt av Juta Holst, Reval
Översättning från estniska av
Ivar Boman, Reval*

Estlands president på statsbesök i Sverige

I början av september gjorde Estlands president Lennart Meri och hans hustru ett officiellt statsbesök i Sverige.

Det var ett svarsbesök på det statsbesök som det svenska kungaparet gjorde i Estland i april 1992. På presidentparets program stod bla ett besök i Uppsala domkyrka och Universitetsbibliotek, en mottagning i Esternas hus och besök på den estniska skolan. Presidenten framträdde dessutom med ett anförande på Utrikespolitiska Institutet.

Höjdpunkterna på statsbesöket var ändå de båda galamiddagarna, dels kungaparets galamiddag på Stockholms slott och Presidentparets svarsmiddag på Hasselbacken. Vid dessa båda middagar deltog företrädare för Sveriges riksdag och regering, de politiska partierna, kyrkan, försvarsmakten, ämbetsverken, högskolorna, näringslivet, tidningarna, ambassaderna och de estniska och estlandssvenska organisationerna i Sverige. Jag hade således äran att representera Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner vid dessa båda galamiddagar. Det var en särskilt angenäm upplevelse just därför att både kung Carl Gustaf och President Lennart Meri i sina tal anknöt till presidentens estlandssvenska bakgrund och de långa historiska förbindelserna i fråga om kultur och språk mellan Estland och Sverige.

Kung Carl Gustaf anknöt i sitt tal till sitt och drottningens statsbesök i Estland och det hjärtliga mottagande som de fått. Han betonade också de långa historiska förbindelserna mellan de båda länderna Estland och Sverige allt sedan medeltiden och han hänvisade till att Lennart Meri behandlat denna period i sina skönlitterära böcker. Kungen sa att han var imponerad av hur väl esterna vårdade de historiska minnesmonumenten från svensktiden, särskilt Gustav Adolfs Gymnasium i Tallinn och Universitetet i Tartu. Dessa båda institutioner har levt upp igen och blomstrar nu.

Kungen betonade särskilt de insatser som nu gjordes i de forna svenskbygderna där människorna tvingades lämna sina hem under andra världskriget att möjliggöra för de tidigare in-

vånarna att återvända och återupprätta de tidigare förbindelserna som byggts upp under århundraden. "Vi är medvetna om, Herr President, att Ni har visat ett personligt intresse för dessa områden som jag talar om. Ni utgör också en garanti för att dessa värden kommer att överleva i framtiden".

Kungen uttalade sin stora tillfredsställelse över det starka intresse som finns för det svenska språket i Estland. Det undervisas nu i svenska både i Tartu, i Tallinn, i de gamla svenskbygderna och på flera andra håll. "Jag är säker på att Ni, Herr President, delar denna tillfredsställelse, eftersom Ni växte upp i ett hem där det talades svenska".

Kungen framhöll slutligen att Estland kanske betytt mer för Sverige än Sverige för Estland på grund av de många vetenskapliga och kulturella begåvningar från Estland som under och efter andra världskriget fann en tillflykt i Sverige. Många uppnådde snabbt framskjutande positioner i sitt nya hemland och bidrog till utvecklingen i Sverige, samtidigt som de hedrade sitt forna fädernesland och gjorde Estland mer känt bland svenskar. Kungen uttalade ett särskilt välkommen till dem som flydde över Östersjön för femtio år sedan och ett tack och en beundran för allt vad de gjort för Sverige och Estland.

I sitt svarstal betonade President Lennart Meri de starka band som funnits mellan de båda länderna och folken genom århundraden. Den svenska tidsåldern var en period av kulturell och vetenskaplig blomstring, en period då Estlands utbildningssystem byggdes upp och lagarna utformades.

Nu vänder sig Estland åter mot Sverige för stöd och hjälp. Presidenten framhöll sin uppskattning för den beslutsamhet med vilken Sverige öppnade sina dörrar för tiotusentals ester och estlandssvenskar som fick ett andra hem i Sverige.

Sverige blev därför det land där demokratiskt estniskt tänkande kunde överleva. I Lund publicerades under många år mer litteratur på estniska än i det ockuperade Estland, och Uppsala blev ett hem för estniska lingvister och vetenskapsmän som med framgång kunde fortsätta sin forskning och trots alla hinder också sprida sina resultat till Estland. Kunskapen om detta hjälpte Estland att uthärda.

Presidenten påminde om att några estniska barn i en liten skola i Haapsalu för några veckor sedan hade sänt en E-mail hälsning till kungen med hjälp av datorer som de fått som gåva från Sverige. De var lyckliga och tacksamma för att de fått ett svar och för att kungen fortfarande kom ihåg sitt besök i Haapsalu. "Estniska skolbarn vid sina datorer i en skola i en liten stad i Estland kommunicerande med Sverige!... Jag är glad över att detta inte är en fantasi utan faktisk verklighet".

Presidenten slutade med en önskan om att vi gemensamt kan gå in i det nya århundradet i en anda av dialog, samarbete och vänskap.

Sverige mottog President Lennart Meri och hans hustru med all den pompa och ståt som det anstår vid ett statsbesök. Oavsett om gästen kommer från ett litet land som Estland eller om det är en stormakts president som tas emot. Men det fanns i mottagandet också en värme och hjärtlighet som strömmade emot presidenten som en personlighet som betytt och betyder oerhört mycket för Estlands politiska, ekonomiska och kulturella utveckling. Vi estlandssvenskar har särskild anledning att vara tacksamma för att det är just Lennart Meri med den bakgrund han har som bekläder Estlands högsta ämbete.

Sven Salin

”Århundradens svenskhetskamp”

Som vi har sett i de två tidigare avsnitten om Georg von Wendts besök i Aiboland (Kustbon nr 1 & 3, 1995) var han en mycket mångsidig människa. Men en sida av hans verksamhet har inte belysts. I Svensk uppslagsbok, 2 uppl., 1954, skriver Gunnar Blix, professor i medicinsk och fysikalisk kemi i Uppsala, om Georg von Wendt, som ju rörde sig på närbelägna områden. Men Blix skriver även om honom som politiker: ”W. spelade en framskjuten roll vid finska republikens tillkomst, organiserade i dec. 1917 dess första representation i Stockholm, frambar i jan. 1918 framställningen om erkännandet av Finlands självständighet” och ”förde i Berlin samma år diverse förhandlingar.” Han var 1919-22 medlem av riksdagen.

Också i Bonniers lexikon (1967) förekommer GvW, ”finländsk näringsfysiolog och politiker”, ”W. utgav arbeten, ofta populärt hållna, särskilt inom vitaminforskningen.” Där betonas också att GvW var ”stridbar debattör” och att han ”spelade en viktig roll vid den finländska republikens tillkomst”.

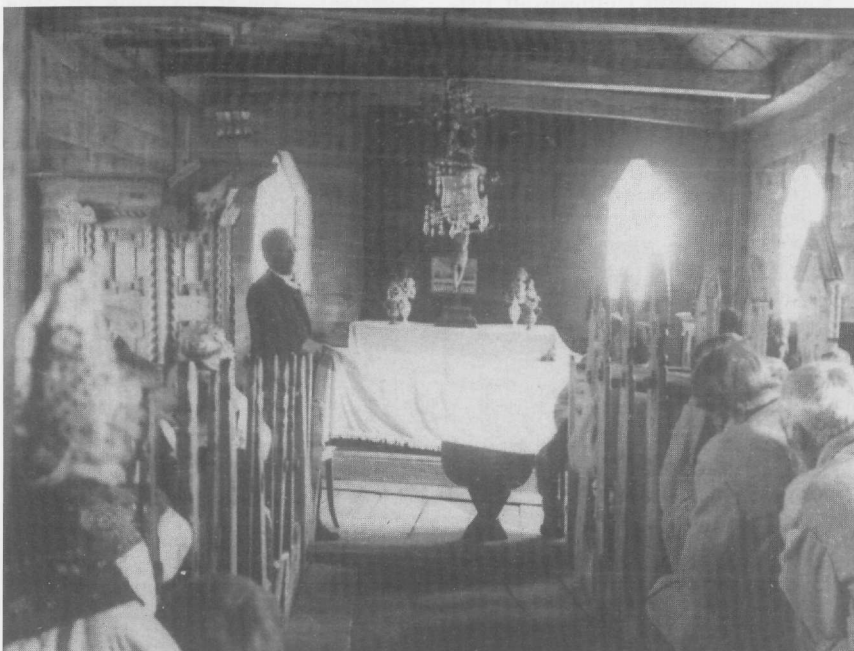
Denna bakgrund av politisk erfarenhet är bra att hålla i minnet, när vi läser nedanstående summering av de allmänna erfarenheter Georg von Wendt gjorde vid besök i Svensk-Estland. Skildringen ingick i Hufvudstadsbladet (Helsingfors) 8.8.1922. Ett avsnitt av denna artikel ingick senare i Allsvensk Samling, Riksföreningen Sverigekontakts tidskrift, 1922, nr 16. I all sin korthet ger denna rapport, syns det mig, en god sammanfattning av estlandssvenskarnas situation på 1920-talet och av dess bakgrund.

Stig Appelgren

Århundradens svenskhetskamp

Intryck från en sommarfärd till Estlands svenskområden.

Georg von Wendt i Svensk-Estland 3

„Tiiskarna kommer” Vi befinna oss några årtionden tillbaka i tiden invid en landsväg på ett av Estlands svenskområden. Ropet kommer från skogen och den svenska bonden, som rört sig längs skogskanten vänder sig mot den flera hundra meter avlägsna landsvägen och blottar ödmjukt huvudet medan baronens fyrspann rullar förbi.

Tiiskarna är estlandssvenskarnas namn på de baltiska baroner, vilkas förfäder engång köpte sig skatterätten till de fria svenska odalmännens jord på Estlands västkust och på många av öarna. Denna förlänade skatterätt har adelssläkterna under århundradens lopp sökt förvandla i eganderätt till jorden, en omvandlingsprocess, som haft myndigheternas stöd och som hotat de svenska odalmännen med förintelse. Mot denna förvandlingsprocess hava de svenska bönderna ända sedan Gustaf Adolfs första förlänningar kämpat mot en så beundransvärt uthållig och seg fasthet, att historien knappast kan uppvisa dess motstycke.

Huru omsorgsfullt har man icke i Svensk-estland bevarat dessa gamla handlingar, som ådagalägga att de

Ärkebiskop Nathan Söderblom talar till Runö landskapsförsamling om dopfuntens historia. Spinnsidan tv i gamla kyrkan.

svenska odalmännen engång skatteköpt sina ägor, att jorden var deras och utan förnyad försäljning icke kunde övergå i någon annans hand. Med helig vördnad har man klamrat sig vid dessa åldriga handlingar i fast tro på den svenska rättens slutliga seger. Då piskorna veno över böndernas ryggar på Wormsögodsets stallbacke och kvinnornas klagorop ljödo kilometersvägar över Magnushofs fält, när by efter by revs ned för att skapa sammanhängande godscirkulationer, då gingo de knektade och piskade svenska bönderna och kvinnornas tankar till Sverge och till den rätt man engång åtnjutit och det var som om de gamla papperen mitt i allt elände blivit dubbelt dyrbarare.

Fick icke gamle kung Oskar II ett besök av Ormsöbönder med Magnushofs straffkodex såsom bevis på under vilka fruktansvärt öde de råkat? Tron på svenskhetens makt, på kraften hos svensk rätt förde dem hit, och ett ögonblick såg det ut som om kungresan lett till resultat. Men Magnushofs herre var icke den, som lät förbluffa sig. Ingen kunde förstå de svenska bönderna att sätta sina namn under ett papper, vars innehåll de ej kunde fatta och då den undersökning var slut, Alexander II anbefallt med anledning av kung Oskars handbrev i Magnushofs saken skulle diverse papper undertecknas av bönderna. Dessa förstodo ej innehållet, trodde ej den muntliga översättningen och vägrade att underskriva handlingar, som icke voro uppsatta på svenska och då man ville tvinga dem därtill, trodde bönderna att en förnyad piskning förestod och flydde förskräckta till skogs. Sedan var det ingen svårighet för godsägaren att få några plutoner soldater förlagda till Magnushof för de uppstudsiga underhavandenas ordentliga tuktan.

Huru många av dessa svenskar, som höllo på sin rätt hänvisande till de åldriga handlingarnas klara bokstav, blevo icke vräkta från sitt hem, förga-

gade från sin torva och ester, med mjukare rygg och böjligare sinne och framför allt utan gamla svenska papper, finga taga deras plats.

På frågan vilka som varit svenskar- nas svåraste fiender fick man ej sällan svaret: förr var det tiiskerna – om man icke tänker på peståret 1710, som tog mer än hälften av vårt folk och kanske var värre – och sist var det ryssarna, som med allehanda lockelser försökte få oss bort från våra fäders tro samt med värnplikten och ryskan i skolorna ville taga svenskheten ur oss.

Man tycker att Svenskestland i många avseenden är efterblivet, men är detta ej en naturlig följd av det fruktansvärda tryck befolkningen varit utsatt för. Det fanns ju ljuspunkter, fanns också goda baltiska herrar, men de voro tyvärr ej regeln, och sin enda trygghet såg man i ett envist fasthållande vid allt det gamla. När herren till Odinsholmen 1902 sålde bort detta svenska fiskarsamhälle åt ett estniskt fiskelag, som helt frankt yrkade på svenskarnas avhysning från ön, voro Odinsholmherrarna färdiga att till sista blodsdroppen försvara sin fädernesö. „Döda kunde de flytta oss från Odinsholmen, men levande aldrig”, och de, som tänka på detta sätt, dem flyttar man ej heller så lätt. Efter en seg kamp gick försäljningen av Odinsholmen om intet, men det folk, som dag efter dag måste frukta för att jagas från hus och härd, som städse måste kämpa eller vara berett till kamp, det har inte tid och icke kraft att söka framåtskridandets väg – och vem kunde förresten visa dem vägen?

Tyvärr är kampens dag ännu icke lyktad. I de baltiska baronernas fotspår har den estniska staten trätt. Jorden är den estniska statens, ty den estniska staten har tagit de baltiska godsens. De svenska bönderna behöva visserligen icke frukta att bli jagade från sina torvor, men jorden är icke deras, de äro statens arrendatorer – arrendatorer av sin egen jord.

Det borde icke vara någon svårighet

Kyrkbacken utanför Runö nya Kyrka.

att med tillhjälp av deras egna papper och med stöd av handlingar i riksarkivet i Stockholm bevisa de svenska estlandsböndernas rätt till sin jord. Vore det icke Sverges plikt att förhjälpa dem till denna rätt? Vore det icke svenskhetens plikt att belöna århundradens tro på svensk rätt? Det kan ske med rättshjälp och utan egentlig inblandning i en främmande stats angelägenheter.

Må Sverge göra detta och må vi Finlandssvenskar besinna att dessa 8,000 estlandssvenskar icke hade en ledande, framåtskridandet bärande bildad klass, att de icke hava råd att upprätthålla fackskolor och högre skolor, – att sålunda vi finlandssvenskar måste ställa oss hjälpende vid deras sida. I våra skolor måste friplatser ställas till deras förfogande, såväl i yrkesskolorna, i seminarerna som i de lärda skolorna, ty den svenskmanagärning dessa det forna svenska stormaktsväldets österhavsbarn utfört är värd att tryggas i sin framtidsutveckling, och förhållandena hava danats så att framåtskridandets nyckel ligger i våra händer.

Den estniska regeringen har också haft förståelse härför och planerat stipendier åt intresserade estlandssvenskar för besökande av våra svenska seminarier. Må vi finlandssvenskar öka ut dessa stipendier med sådana för yrkesskolor – ja varför ej något eller några för lärda skolor. Det borde vara en plikt för oss – en plikt, som ej får försummas.

GvW

Georg von Wendt (i segelföreningens Nyländska Jaktklubben, NJK, mössa, som han älskade att bära) tillsammans med estlandssvenska folkskollärare på sommarkurs och rektor Kaleb Andersson mfl vid Birkas Folkhögskola i juli 1922.

Det politiska spelet om estlands svenskarnas överflyttning.

*Vi var många, kanske cirka 120 personer, som kommit till Bagarmossens Folkets Hus för att lyssna till Elmar Nymans föredrag denna lördag i slutet av november. Föredraget i SONG:s regi skulle handla om **Det politiska spelet om estlands-svenskarnas överflyttning**. Tack Monica och alla ni andra för ett utmärkt arrangemang!*

Innan Elmar tog till orda så visades den sk Juhana-filmen, som visar ett par av de resor som ingick i den estlandssvenska överflyttningen sommaren 1944. Filmen är alltid lika sevärd som ett tidstypiskt och källhistoriskt äkta dokument. Det är synd bara att den inte kompletterats med en beskrivande speakertext, som skulle kunna ge upplysning om personerna som syns på bilderna.

Elmar gav till en början en kort översikt om vad som föregått händelserna i Estland sommaren 1944. Han underströk också att den kombinerade överflyttningen och flykten från Estland kan delas in i fyra olika skeden. Skede 1: den legala överflyttningen av flera hundra estlandssvenska ungdomar till Sverige under estniska fristatstiden, före sommaren 1939.

Skede 2: de 110 rågöbornas legala överflyttning under sovjetväldets första tid, i oktober 1940 – samt de nio första båtflyktningarnas (nargöbor) avresa från Estland. Skede 3: Den massiva flyktingströmmen av estlandssvenska ungdomar och de organiserade sjuktransporterna, perioden våren 1943 nyåret 1944. Skede 4: Den stora evakueringen med organiserade båttransporter, med början i juni och avslutning med den sista resan den 20 november 1944 – samt "hemhämtandet" av estlandssvenskar från Tyskland, vintern 44/45 och våren 1945.

Det var just det fjärde skedet som Elmar närmare skulle behandla denna eftermiddag. Elmar presenterade de inblandade huvudaktörerna. Dessa kan delas upp på olika nivåer: regeringar, myndigheter och enskilda personer. På den högsta nivån återfinns Sveriges och Tysklands regeringar samt estlandssvenskarnas egna representanter. Nästa nivå är respektive

stats departements- och ämbetsmannanivå samt det sk Estlandssvenska förbindelsestället i Reval/Tallinn. På enskild nivå kan följande nyckelpersoner nämnas: den tyske diplomaten Peter von Kleist (som arbetade på Ostministeriet i Berlin), doktor Ludwig Lienhard (som satt på flera stolar i sin egenskap av att vara anställd vid det tyska generalkommissariatet i Reval och samtidigt också vara chef för det Estlandssvenska förbindelsestället, vidare var han befullmäktigat ombud för den svenska Kommittén för estlandssvenskarna m m), estlandssvenska företrädare – där framförallt bröderna Hjalmar och Ivar Pöhl kan nämnas och till sist rikssvenska företrädare med Riksantikvarien Sigurd Curman i spetsen. De olika tyska myndigheterna och dess företrädare förde ofta en inbördes kamp om makt och inflytande, något som också kom att drabba den lilla estlandssvenska befolkningsgruppen.

Elmar Nyman poängterade att det finns tre viktiga frågor man kan ställa sig när det gäller just skede fyra och evakueringen av estlandssvenskarna:

1. Varför så sent?
2. Varför just skeppet Juhan?
3. Varför blev 1200 civila estlandssvenskar kvar, förutom de 350 mobiliserade?

I korthet vill jag redogöra för Elmars svar på dessa centrala frågor. Anledningen till att tidpunkten för den allmänna evakueringen blev så sen kan sökas i de interna stridigheterna mellan framförallt utrikesminister Ribbentrop och företrädarna för de mera lokalt förankrade förvaltningsmyndigheterna över de ockuperade östområdena. Det fanns inte heller någon allmän tysk vilja att överhuvudtaget släppa estlandssvenskarna. Först genom att den mantalsundersökning som gjordes i mars/april 1944 visade ett chockerande resultat när det gällde de kvarvarande estlandssvenskarna; den kvarvarande skaran bestod så gott som uteslutande av äldre, kvinnor och barn! Elmar underströk här att det faktiskt var den allmänt genomförda flykten av unga vapenföra män och yngre familjer som åstadkom en förändrad inställning hos de regionala tyska myndigheterna i Estland. Mot bakgrund av estlandssvenskarnas befolkningsammansättning insåg både Peter von Kleist och Ludwig Lienhard att det inte fanns någon mening att hålla kvar några estlandssvenskar alls längre. Tvärtom, nu fanns det politiska poänger att hämta i en förnyad kontakt med svenska myndigheter. Samtidigt låg det både i von Kleists och Lienhards intressen att personligen kunna besöka Sverige i flera etapper. Von Kleist företrädde tyska intressen som i Stockholm ville ha kontakt med representanter för Sovjetunionen för att undersöka möjlighe-

terna om en separatfred på östfronten. Lienhard företrädde Heinrich Himmler och andra som mer var intresserade av en direktkontakt med företrädarna för västmakterna. Alla dessa kontakter kunde bäst skötas i "agenthuvudstaden" Stockholm vid denna tid. Inte utan problem och via försörjningsorganisationen Todt lyckades Lienhard den 10 juni 1944 få tag i motorskonaren Juhan. Lienhard hade hävdad att den tyska marinen förbjudit en transport med svenska fartyg, ett faktum som förnekades senare av von Kleist. Sanningen var nog här att Lienhard ville organisera dessa transporter själv. Transporterna skulle ge Lienhard anledning att personligen medfölja dessa. Juhan kunde officiellt inte ta ombord mer än 300 personer åt gången. Det totala antalet kvarvarande estlandssvenskar kunde uppskattas till cirka 5.000 personer. Detta skulle ge anledning för von Kleist och Lienhard att med fullgoda skäl besöka Sverige vid ett flertal tillfällen. Byråkratin kom att bli omfattande inför denna evakuering.

Först skulle planlagda utreselistor sammanställas vid det Estlandssvenska förbindelsestället. Underlag till dessa listor skulle inrapporteras av kommunalsekreterare och andra i de olika estlandssvenska bygderna. Dessa listor skulle sedan kontrolleras av den tyska säkerhetspolisen, den estniska polisen och av den estlandssvenske representanten Ivar Pöhl. Vissa personer kunde av olika skäl strykas här. Sedan skulle ärendena vidare till en passavdelning där man också hade befogenheten att stryka personer. Allt detta tog tid.

Av flera olika orsaker skulle sedan också själva överflyttningen bli sinkad vid olika tillfällen: vid Lienhards vistelser i Stockholm och Berlin kunde viktiga beslut inte fattas lokalt i Reval, vid ett flertal tillfällen måste Juhans kurs kontrolleras på nytt i för-

väg på grund av de minbälten som låg utlagda i Östersjön, vid en ankomst till Sverige förhindrade Tysklands marinattaché (på utrikesminister Ribbentrops order att Juhan återvändde med en veckas försening som följd, motorproblem som inte kunde lösas förän reservdelar anlant från Danmark med en veckas försening på nytt som resultat, etc. Under tiden närmade sig fronten i öster med en hastighet som ingen tysk räknat med. Det började bli minst sagt bråttom om alla skulle hinna evakueras. Dessutom blev Juhans besättning mer och mer orolig över sin egen säkerhet – efter resan 10/11 september 1944 vägrade den att fortsätta med transporterna överhuvudtaget. Som reservbåt skulle Sergorederiets Raugi träda in, men denna båt beslagtogs redan den 17 september för militära transporter. Den 20 september avgick den sista transporten med skeppet Triina från Reval, ett par dagar efter detta intog de ryska trupperna sedan staden. Några fler organiserade försök att hämta kvarblivna estlandssvenskar kom aldrig att göras. Elmar redogjorde till sist för Ludwig Lienhards personliga öden efter 1944 och så hölls det en kortare frågestund, vilken avslutade denna intressanta föreläsningdag.

*Tack Elmar för denna dag!
På plats för Kustbons räkning:
Jörgen Hedman.*

Lästips för den intresserade som vill veta mer om denna epok:

1. Elmars artikel i Kustbons decembernummer 1984 under rubriken "Myter och verklighet kring estlandssvenskarnas återinvandring till Sverige".
2. Viktor Amans "Överflyttningen till Sverige", i En bok om Estlands svenskar del I, Sthlm 1961.

Barn morskan

*Till en vild och evig längtan föddes vi av mödrar bleka ur
bekymrens födselvända steg vårt första jämmerljud.
Så skaldar Dan Andersson i dikten om Tiggaren från Luossa.*

Att födas och att dö – en början och ett slut. Mellan dessa två punkter lever vi vårt liv. Att avsluta livet klarar vi gott själva om vi lyckas undgå påverkan av andra livsförkortande omständigheter.

Men när vi föds, behöver vi sannerningen lite hjälp för att kunna vara säkra på att få leva vår stund här på jorden. Denna hjälp får vi och våra mödrar av en kunnig person som vi i dagligt tal kallar barnmorska. I vårt estlandssvenska samhälle var dessa så kallade barnmorskor oftast självlärda kvinnor som av tvingande omständigheter fick lov att hjälpa sina medsystrar i ett utsatt läge. Oftast utkristalliserades det någon i byn som hade det lilla extra av mental styrka och klokhet och därför blev allmänt anlitad vid födslarna. Därmed inte sagt att det inte fanns andra som också kunde bistå vid en födsel. Kvinnor har ju egna erfarenheter av barnafödande och livet i bygderna var nu en gång sådant att man inte fick rygga för några svårigheter. På senare tid fanns det ändå de som fått viss utbildning för att kunna bistå vid födslar.

Dessa våra estlandssvenska mödrar var av ett enastående segt släkte som oomstritt fick dra en stor börda för familjens ve och väl. Medan männen många gånger kunde ligga i dagar och veckor i någon stiltje med sin segelskuta på sommarhalvåret, kom det an på kvinnans lott att klara sysslorna på gården, och som fick utföras på ett manligt sätt trots många gånger höggradig graviditet. Så var det, och så hade det varit. Traditioner ruckar man inte på så lätt och några rödstrumpor var inte aktuella på den tiden.

I vår by Spithamn hade vi en sådan

klok gumma som kallades Jákas-Maria (1878-1972), vilken allmänt anlätades vid förlossningarna i byn.

När någon väntade tillökning i familjen varskoddes alltid Maria i god tid om den väntade ankomsten av den nya familjemedlemmen, vilket mer kom som en bekräftelse på det hon redan själv eller någon annan hade upptäckt och fört vidare. Sådant gick inte att dölja för nyfikna granskande kvinnoblickar.

Inför förlossningen var det nu nödvändigt att allt linne, småbarnskläder och övrigt som behövdes vid förlossningen var väl förberett och ordentligt rentvättat.

Till de nödvändiga attiraljerna hörde bland annat också en tvättbalja av trä utformad så att det passade ett spädbarns kropp, med förhöjning vid huvudändan. Till tvättbaljan fanns det en liten kudde som lades under barnets huvud vid tvättningen. Sådant utrustning fanns i regel på varje gård.

När förlossningen var nära förestående budades Maria, vilket kunde vara vilken tidpunkt som helst på dygnet. Tvättvattnet och annat som behövdes vid förlossningsarbetet kokades nu sterilt så att inga komplikationer skulle uppstå på grund av orenlighet.

Gick förlossningsarbetet normalt och den nya medborgaren var ute och hade framtingat sitt första illtjut stryptes navelsträngen på två ställen med gamtråd och klipptes av.

Därefter tvättades först huvudet rent i baljan och lades på den för ändamålet lilla kudden varefter resten av kroppen tvättades ren.

Något som Maria också var mycket noga med vid förlossningsarbetet var

att efterbörden måste ut på en gång och att det blev ordentligt gjort för att undvika efterföljande blödningar. Härvid masserade och pressade hon på magen tills hon ansåg att all efterbörd var ute.

Men visst kunde det inträffa komplikationer vid förlösningar. Min sageskvinna, nu 85-åriga Alice, fembarnsmor med ett utomordentligt gott minne berättar:

När anmälares bror Valter och Alices son Helmut skulle till att födas så kom födslarna att inträffa samtidigt. Nu bodde familjerna grannar med endast Storgatna emellan så Maria hade ingen lång väg att gå emellan och bevaka vilken av gossarna som först behagade komma ut. Kl. fem på morgonen föddes Valter och Maria skyndade, när efterarbetet var avklarat, över gatna för att bevaka nästa födsel som ju kunde inträffa när som helst. Eftersom hon också hade hand om eldning och städning av skolan insåg hon nu att hon inte i tid skulle hinna klara av även denna syssla utan konstaterade med en blick på Alice att det nog skulle dröja ännu en stund innan födseln var aktuell. Hon hastade nu hem för att varsko dottern Lena så att hon skulle gå till skolan och klara dessa sysslor. Maria hade knappt hunnit iväg på sin ca. 15 min. långa väg hem förrän Helmut gjorde sin entré i det fria.

Farmor Lisa var dock närvarande och förlossningen gick bra så långt. Men när hon skulle klippa av navelsträngen förstod hon inte att knyta till på två ställen med påföljd att det började blöda i navelsträngen på Helmut. Lisas dotter Ines fick nu i all hast springa över till Hendors Eva, en annan kunnig kvinna, och betydligt närmare väg än till Jákas för att be om hjälp. När Maria kom tillbaka var navelsträngen väl tillsnörd och födseln nu lyckligt avklarad.

En annan komplikation inträffade när en av Alices andra söner skulle födas. Värkarna och krystningarna ville inte sätta fart på födseln och trots andras mening att man borde avvakta utvecklingen konstaterade Maria bestämt att Alice inte skulle klara denna förlossning själv och att man hastigt borde tillkalla läkarhjälp, vilket också skedde med byns enda telefon som fanns i skolhuset. Läkaren som ställde samma diagnos som Maria tog med Alice i bilen till sjukhuset i Hapsal där hon under narkos tångförlöstes. Trots lite blåmärken på huvudet efter tången var det en frisk och välmående ung man som på detta sätt kom till världen.

Maria var en mycket omtyckt person i byn och någon ersättning för sin hjälp vid födslarna begärde hon aldrig, men det hände att de som hade råd, frivilligt kunde bistå med någon naturaförmån i form av potatis, kött eller annat som behövdes i ett hushåll.

Sven Borrman

Maria själv fick sex barn, varav de tre yngsta är med på fotot. Frv Josef, Oskar, Ida, Emil och Maria. Omkr 1917.

Svenskbybornas klockstapel på Roma kyrkogård, Gotland

SVENSKBY SIDAN

Klockstapeln uppfördes 1938-39. Vem som var arkitekt är för när inte känt. Virke skänktes av svenskbybor. Byggare var Simon Buskas, Gammalgarn, och hans broder Gustav. Stundom hade dessa medhjälpare. Arbetet var ideellt. Kyrkorådet i Roma har numera påtagit sig underhållet av stapeln.

I klockstapeln hänger tre kyrkklockor. Dessa medfördes av svenskbyborna när de överflyttades till Sverige från Gammalsvenskby i Ukraina.

Stor-klockan: Diameter 72,5 cm, höjd 68 cm, vikt 210 kg. Inskrift på ena sidan: "GJUTEN OCH SKÄNKT 1922 TILL GAMMAL SVENSKBY AV KLOCKGJUTARFIRMAN K G BERGHOLTZ & CO, STOCKHOLM". På andra sidan: "ÅKALLA MIG I NÖDEN, SÅ VILL JAG HJÄLPA DIG OCH DU SKALL PRISA MIG. DAV. PS. 50:12".

Mellan-klockan: Diameter 61,5 cm, höjd 56,5 cm, vikt 110 kg. Inskrift på ena sidan: "GJUTEN I STOCKHOLM 1922 AV K G BERGHOLTZ & CO". På andra sidan: "SALIGA ÄRO DE BEDRÖVADE, TY DE SKOLA BLIVA HUGSVALADE. MAT. EV. 5:2".

Lill-klockan: Diameter 49 cm, höjd 48 cm, vikt 70 kg. Inskrift: "GJUTEN I STOCKHOLM 1922 AV K. G. BERGHOLTZ & CO" och "OMGJUTEN AV GÖSTA BERGHOLTZ I SIGTUNA 1965".

Förutom stor-klockan, som skänktes av gjuteriet, är de båda andra klockorna skänkta av förbundet Svenskbyborna i Ukraina. Två klockor hängde i kyrkans torn i Gammalsvenskby, medan lill-klockan hängde i en klockstapel vid prästgården invid kyrkan. Vid gudstjänst ringdes klockorna i kyrktornet med en synkroniserad treklang. Detta ringsätt härstammar sannolikt från Dagö. I ett TV-program 1992 hördes ringning från en kyrka på Runö, en grannö till Dagö. Under 3-4 år användes lill-klockan i en stapel i Nysvenskby på stäppen. Alla klockorna var formellt Röda Korsets egendom, därmed svensk egendom. Därför kunde klockorna tagas med till Sverige 1929. Den 1 augusti 1939 invigde ärkebiskopen Erling Eidem klockstapeln med sina klockor. Då fanns bara de två största. Den minsta klockan hade lånats ut till en missionskyrka i Afrika. Klockan spräck-

En 85-årig ålderman

Den 10 december 1910 (enligt nya tideräkningen den 23!) föddes Emil Herman Johannes Hoas. Han var näst-äldsta barnet till klockaren och läraren i Gammalsvenskby, Kristoffer Hoas och dennes hustru Emma. Två år tidigare hade sonen Sigfrid sett dagens ljus. I ett tidigare äktenskap hade Kristoffer Hoas barnen Anna-Maria och Viktor. Efter sin första hustrus död hade Kristoffer Hoas gift om sig den 28 juni 1907 med den rikssvenska "hjälpssystem" i Gammalsvenskby, Emma Skarstedt.

Emil och brodern Sigfrid anlände redan sommaren 1923 till Sverige för att få en utbildning här i lugn och ro. I Sverige fanns då redan storsyster Anna-Maria, som lämnat Sovjetunionen kort efter revolutionen. Tanken var att Sigfrid skulle utbildas till präst och Emil till lärare för att de båda skulle senare kunna återvända till byn

tes och återkom till Sverige 1964 och omgjöts enligt inskrift på klockan. Gösta Bergholtz gjorde omgjutningen gratis. Lill-klockan hänger nu också i klockstapeln sedan 1983. Den första tiden efter omgjutningen hängde lill-klockan i en klockstapel på Hagabergs folkhögskola utanför Södertälje där pastor Sigfrid Hoas, svenskbybornas andlige ledare, var rektor.

Ringning sker alltid vid Svenskbydagen 1 augusti varje år. I övrigt kan ringning "beställas" vid vigslar, barn-dop, konfirmation o dyl. Kontaktman är kyrkoherden i Roma (för när Staffan Beijer).

Oskar Utas

för att tjänstgöra bland sina egna. Nu blev det inte så, istället kom nästan alla svenskbybor att emigrera till Sverige sommaren 1929. Kristoffer Hoas hade då redan anlänt (1928) till Sverige för att utverka tillstånd till invandring. Familjen Hoas återförenades alltså helt först sommaren 1929. Först bodde man i Jönköping tillsammans med de övriga svenskbyborna på förläggningen där. 1931 gick flykten till Gotland. Emil kom sedan att ta studenten i Uppsala 1934 för att sedan flytta till Stockholm för att utbilda sig till polis. Efter tjänst som bla fotpatrullerande polis med uppdrag att bevaka ambassader (jodå; utanför Sovjetiska ambassaden också), militärpolis på östra Gotland under krigets slutskede (jo; han var med om att ta emot estlandssvenska flyktingar där) och passpolis vid Bromma kom Emil så småningom att byta yrke helt. Han sadlade om blev filosofie magister i tyska, engelska och slaviska språk och följdriktigt också läroverksadjunkt. Åtskilliga är de elever som haft Emil som lärare vid framförallt Bagarmossens skola och Kärrtorps gymnasium. Emil kom att ingå äktenskap med Lonny från det tyska Schlesien år 1952 och paret har två barn: Elisabeth född 1953 och Kristoffer född 1955. Efter brodern Sigfrids död 1984 och med en naturlig auktoritet och pondus har Emil Hoas mer och mer kommit att framstå som svenskbybornas verkliga ålderman. En av Emilns förfäder på Dagö innehade förresten posten som ålderman och länsman redan i Röicksby, så nog har Emil haft påbrå! Efter sin pensionering så har Emil "knäckt extra" vid säkerhetspolisen vid Arlanda och senare sysselsatt sig med att översätta källhistoriskt intressanta texter rörande svenskbybornas historia från ryska till svenska. Få har nog sysselsatt sig så med sin bakgrundshistoria så som Emil.

Tag emot allas vår hyllning Emil – du är en värdig 85-årig ålderman för din hemby!

Från alla dina vänner genom din,
i sammanhanget mycket unge, vän
Jörgen Hedman

??

KUSTBON

Var estlandssvenskarna flyktingar?

Tack vare Ivar Bomans inlägg i denna tidning har det till slut blivit en viss uppmärksamhet kring det spörsmål jag tog mig friheten att väcka (Kustbon nr 1 1994). Frågan tenderar dock att kantra över till att handla om återvändande – nu 50 år efteråt (naturligtvis också det värt att debattera).

Men det centrala i min frågeställning var vad som egentligen drev estlandssvenskarna att bryta upp och flytta över till Sverige. Var vi flyktingar undan en ond tid av ockupation och krig eller var vi främst en folkgrupp på väg till en hägrande framtid hos våra stamfränder?

Ofta nog har det senare framställts som den verkliga drivkraften, medan det stundtals rent av förnekats att estlandssvenskarna var flyktingar.

Om ett uppbrott har önskan att få komma till ett annat hemland som grund, låt vara till stamfränders, rymmer det ju också ett visst mått av avståndstagande till det land som ditintills har utgjort hemlandet. Att döma av det intresse estlandssvenskar visat sin första hembygd efter Estlands frigörelse, har avståndstagandet kanske ändå inte varit så rasande stort.

Jag vill hävda att för rågöbornas del var incitamenten för överflyttningen

tre. 1. Avhysningen från öarna 1940. 2. Män i mobiliserbar ålder flydde från att bli uttagna i krigstjänst. 3. Berättigad fruktan för Sovjetryssland, som åter var på väg in i landet österifrån. Till detta kan också fogas ett begynnande behov för ungdomen att söka utkomst utanför hembygden.

Hos somliga kunde nog också begreppet "hem till Sverige" finnas med någonstans, men det var inte det som var avgörande. I varje fall inte i sådan grad att rågöbon ville byta sitt liv som fri bonde och fiskare mot drängtjänst i stamfränders land. Att Rågöstiftelsen ordnade med hemman för en del var ju en god sak, men det kunde ju inte alla räkna med. Och livet som industriarbetare utövade i förstone ingen lockelse på rågöborna.

Nästa år skall emigrationen från Sverige uppmärksammas, det s.k. emigrantåret har proklamerats. Nyligen fanns att läsa ett par rader om Kristina från Duvemåla (Karl-Oskars hustru i Vilhelm Mobergs emigrantepos). "Hon följde sin man till Amerika. Men det som för honom blev hemma, blev för henne för alltid borta". Så diametralt olika kunde saken te sig också hos två närstående makar.

I den urbaniserade tid vi nu lever i med sina snabba globala flöden lär också begrepp som hem och hemland mista mycket av sin tidigare betydelse.

Arnold Lindgren

Kyrkodagen

Vår gäst Oliver Kuusik från Tallinn tillsammans med svenska släktingar och vänner vid kyrkkaffet. Frv Mikael Berg, Karin Berg och Jenny Melin. Foto Sven Svärd.

Vi samlades till årets kyrkodag i Immanuelskyrkan den 21 oktober. Dagens tema var öarna Nargö, Odensholm och Rågöarna. Efter inledningspsalmen hälsade pastor Alvar Värmå välkommen till en estlandssvensk kyrkohögtid. Gudstjänsten inramades av vacker sång och musik. "Ave verum corpus" av W A Mozart framfördes med ljus och välklingande stämma av Oliver Kuusik. Efter skriftläsning och en folklig koral från Nuckö hörde vi dagens predikan av kommunister Gunnar Ståklint från S:t Mikael's församling i Vårby. Martina Enggrön var dagens andra solist. Hon hade valt "Jesu, Jesu, du är min" av J S Bach och sången klingade vackert och stilla i den stora kyrksalen.

Efter pålysningar och psalm läste vi gemensamt Fader vår, varefter Oliver framträdde ännu en gång och sjöng "Panis angelicus" av Ceasar Franck. Vi sjöng psalmen "Löftena kunna ej svika" och gudstjänsten avslutades med Postludium av Rudolf Tobias.

Vid orgeln satt Immanuelskyrkans organist Roland Forsberg och han ackompanjerade även solisterna.

De unga sångarna var duktiga. Martina Enggrön, med anknytning till Stora Rågö, har vi hört många gånger tidigare i musiksammanhang. Hon är medlem i SONG-kören och fortsätter sin musikutbildning i kommunal musikskola. Oliver Kuusik bor i Tallinn och har sina rötter i familjen Berg från Nargö. Oliver sjunger i "Estniska gosskören" och har turnerat med kören i Norden och Finland. I somras var han i Sverige och blev konfirmerad av Gunnar Ståklint. Dagens möte blev ett överraskande och varmt återseende för dem båda.

Kollekt togs upp till Rågökapellets minnesfond och för renovering av kyrkogårdarna på Nargö och Odensholmen.

Efter gudstjänsten samlades vi till en trevlig samvaro runt kaffeborden. Landshövdingen i Uppsala län, Jan-Erik Wikström, var inbjuden och informerade om att 1996 blir ett jubileumsår för utvandrare och invandrare under 150 år i Sveriges historia. Jubileumsåret blir främst ett år med kulturutbyte mellan USA och Sverige,

men kommer också att beröra estlandssvenskarna, som härmed inbjöds att deltaga med program och bildmaterial.

Vi hörde Ingeborg Reinholdson, dotter till Daniel Matson från Bakbyn på Nargö, berätta om missionären Emilie Bertelson (1884-1965) från samma by. Emilie kom till Sverige 1914 och gick på Svenska Baptist-samfundets skola. Efter avslutad utbildning återvände hon till Estland och blev missionsföreståndare vid Peipussjön. Vid krigsutbrottet 1940

valde hon att stanna kvar och kunde även under sovjet-tiden vara verksam, trots att hon länge var isolerad från kontakten med Sverige.

Arnold Lindgren berättade om kapellen på Rågöarna, ett på varje ö, och hur kyrkolivet var ordnat med kapellföreläsare för andakterna på söndagarna. Den trivsamma samvaron avslutades med allsång och med sånger framförda av Martina och Oliver.

Varmt tack till alla medverkande.

Margit Rosen-Norlin

Varmt tack till alla er som sänt gåvor, medlemsavgifter och kollektmedel.

Vi kommer att fortlöpande hjälpa S:t Mikael's kyrka i Tallinn med bidrag för renoveringar och stöd till församlingen.

Ytterligare bidrag mottages tacksamt till fondens konto Pg 6492705-6

S:T MIKAEL'S I TALLINN KYRKOFOND
Styrelsen

Ormsöbor, vilka är ni och vad hände sen?

Uppropet i Kustbon nr 3 september 1995 har gett resultat. Sällskapet som använde jakt- och fiskestugan på Råbocksskär i Klovskärsarkepilagen vid Fäglö i Ålands södra skärgård bestod av 19 personer. Med på flyktbåten från Ormsö var Anders och Katarina Aspelin med sina fyra barn, Sigrid, Ingrid, Nils och Stig, Katarina Berggren med dottern Ingrid, Elvina Malvik från Förby, Sven Söderholm från Hullo, Johannes Hörnsten från Förby, Johan Hammerman från Norrby, Emil Beckman från Kärrslätt, Anders Waksam från Nyby samt fem unga ester som troligen rymt från tysk militärtjänst.

Flykten startade från Hos-holmen på Ormsö kl. 15.00 den 13 juli 1943 och gick först norrut till fritt vatten. Kursen ändrades sedan till västlig och man gick med västlig kurs i ett dygn med mycket hård motvind, tidvis hade man även motorkrangel. Kursen ändrades sedan till nordväst och man använde också segel för att spara på bränslet.

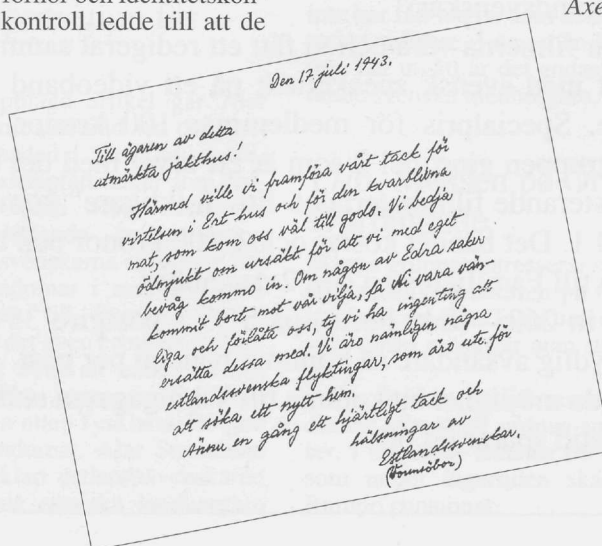
Den 15 juli siktade man en fyr i Åländska skärgården senare också en högt belägen stuga som syntes på långt håll. Där beslöt man att gå iland för att vila lite och torka kläderna. Stugan låg på Råbocksskär. Det medhavda färskvattnet hade tagit slut så man samlade regnvatten i bergsskrevorna. På ön växte vildhallon och man plockade hallonblad som man kokade te på. I stugan hittade man en påse

gula ärtor och på dessa kokade man ärtsoppa. Ärtsoppan och teet blev ett gott kosttillskott då den medhavda maten hade blivit oätlig av både saltvatten och fotogen.

Den 17 juli kl. 15.00 startade man från Råbocksskär för att försöka komma vidare mot Sverige. Man kom dock inte så långt innan man blev upptäckta av den finska sjöbevakningen som sände ut en patrullbåt och tog in båten till "Lågskår". Från "Lågskår" gick färden med militäreskort till Mariehamn. I Mariehamn fick alla gå ombord på en bogserbåt och tillsammans med en finsk sjöofficer gick färden vidare till Åbo. I Åbo inkvarterades man i en skola för förhör och identitetskontroll. Denna kontroll ledde till att de

fem esterna inte fick följa med när ormsöborna fortsatte sin resa till Sverige. Resan till Sverige gick med den ordinarie passbåten, "Arcturus" till Stockholm dit man anlände den 23 juli. På kajen i Stockholm väntade som vanligt tidigare överflyttade ormsöbor i förhoppning att några släktingar eller bekanta eventuellt skulle vara med på båten. Volter Stenros som 1943 var och fortfarande är uppsyningsman för Klovskärsarkepilagen hälsar till alla och uttrycker sin stora glädje över att den fortsatta resan till Sverige gick bra. Han säger också väl bekomme till de eventuella förnödenheter som besökarna kunde finna i stugan.

Axel Fällman

Bussen körs fram av en anställd vid Mercedes-Benz representationen i Reval. Den är försedd med texterna "Noarootsi gümnaasium" och "Mercedes-Benz toetab eesti kooliharidust" d.v.s. understöder den estniska skolbildningen.

– Foto Elisabeth von Rosen.

Förre läkaren på Ormsö Sölvi Warblane tillsammans med sjukstugans personal.

En minibuss till skolan i Birkas

Som hjälp vid akuta transportproblem erhöll Birkas-skolan en mycket välkommen gåva – en visserligen något begagnad, men synnerligen välvårdad minibuss. Gåvan kom från Mercedes-Benz A.G. i Stuttgart och överlämnades den 8 juni av koncernens dåvarande försäljningsansvarige för nyttofordon till de nordiska och de baltiska länderna Eckhart von Sass och representanter för Mercedes i Estland. Av denna anledning hade skolan ordnat

med en festlig mottagning framför och senare i den utsökt renoverade gamla mangårdsbyggnaden. Skolans orkester spelade på altanen och tal hölls bl.a. av Mercedes-representanterna, skolans rektor, landshövdingen (maavanem) och kommundirektören (vallavanem). Som Eckhart von Sass framhöll i sitt anförande har även han, som svärson till undertecknad, viss anknytning till bygden.

Hans von Rosen

Ambulans till Ormsö

Under midsommarveckan levererades en välutrustad ambulans till Ormsö. Ambulansen var resultatet av en insamling som genomfördes i samarbete med en Rotary klubb i Göteborg.

Avsaknaden av ett fungerande sjuktransportfordon har länge utgjort ett problem för befolkningen på Ormsö. Det enda fordon som stått till buds har varit en uttjänt jeep av rysk tillverkning som saknat såväl medicinsk utrustning som möjlighet att transportera liggande patienter. Vid samtal med Ants Warblane på Ormsö väcktes idén att genom insamling hos enskilda personer, företag och stiftelser i Göteborg försöka få ett fordon inköpt och lämpligt utrustat. Samarbete inleddes med f. sjukvårdsdirektören i Göteborg, Per-Olof Ranman, som fick Rotary-Göteborg att tända på idén och därefter startades insamlingen.

Insamlingen pågick under våren och det visade sig att viljan att hjälpa till såväl med pengar som utrustning och arbete var glädjande stor. Hela tiden fanns ett nära samarbete med Jonne Berggren och Ormsös läkare Sölvi Warblane så att fordon och utrustning skulle vara rätt i förhållande till förutsättningarna på ön.

Ambulansen överlämnades till representanter för Ormsö kommun vid en stilfull och trivsamt ceremoni på Ellemalles pensionat i Hullo.

För oss som var med vid överlämnandet blev besöket en stor upplevelse. Inte minst besöket i den pietetsfullt restaurerade kyrkan visade att det finns en stark känsla för att bevara den kultur som genom generationer överförts och fördjupats.

För öbornas trygghet är det viktigt att sjukvården fungerar. Vård, utbildning och omsorg är grundstenar i ett fungerande samhälle.

Den stora utmaningen för öns befolkning ligger därför nu i att genom initiativ, entreprenörsanda och goda exempel få jordbruk, fiske och turism att bli effektiva och lönsamma verksamheter.

Carlaxel Benholm

Julklappstips!

Estlandssvenskarnas videoband, del 1 och 2

Under hela Minnesåret 1994 filmade estnisk reklam-TV olika evenemang både i Estlands svenskbygder och här i Sverige. Det var på initiativ av Olle Lindström som det beslutades att SOV och hembygdsföreningarna skulle satsa ca 50.000 kronor på att en sådan dokumentation blev gjord. Filmerna har visats på estnisk TV som en information om oss "strandsvenskar".

Nu är filmerna våra och vi fått ett redigerat sammandrag, försett med svensk speakertext på ett videoband på ca 1 timme. Specialpris för medlemmar 100 kronor. Nu har arkivgruppen gjort del 2 som är ett urval med det bästa av det resterande filmmaterialet. Ett "folkligare" komplement till del 1. Det bandet kostar också 100 kronor och blir klart lagom till Familjefesten den 2 december.

Sätt in 260:– (inkl porto) på SOV:s postgiro 35 13 11-6 med tydlig avsändare så kommer banden per post.

Har du möjlighet att komma till Vikingagatan under expeditionstid sparar du 60:–.

Stockholm Tallinn 4-7 aug 1996 8-11 aug

Om än programjusteringen sker undan för undan är läget i skrivande stund följande.

Några hålltider

Söndagen den 4 augusti kl 13.00-15.00 sker det högtidliga öppnandet i Stadshusparken, där SOV ordförande är med i öppningsanförenden.

Måndagen den 5 augusti har för estlandssvenskarnas program reserverats tiden 12.00-15.00. I skrivande stund är det Dansens Hus, Walling.21 (bakom Folkets Hus) som förmodligen blir säte för estlandssvenskarnas programinslag. ESTO huvudkommittén planerar utnyttja Folkets Hus, Dansens Hus, Scala teatern, Eesti Maja – och CCC (Norra Latin), där alla utställningar och konferenser kommer att äga rum. Förstås estlandssvenskarnas i stil med

föregående års, den 30 maj, bokbord och "skärmar" på Stockholms Stadsteaterns lilla sal. Dessutom räknar vi med komplettering av svenskbybornas Roma-utställning.

För dagen följande hållpunkter för estlandssvenskarnas program:

1. Inledningsanförande – SOV-ordförande
2. 30 min. solistuppträdande med pianoackopanjemang
3. Musik på talharpa och bygdefiol-låtar
4. Sång – SONG-kören
5. Rågöspelmännen och Rågöbornas danslag

Onsdagen den 7 augusti kl 17.30 startar resan med en "vit båt" från Stockholm till Estland, med resenärer inte enbart Sverige-boende utan från övriga världsdelen – Europa, Kanada, USA, Australien, som rest hit.

I Tallinn fortsätter programmet till 11 augusti. Därefter är en fortsättning planerad ute i de estniska länen. Estlandsprogrammen utformas i Tallinn. Vi räknar med att i kommande Kustbon kunna lämna uppgift om alla programpunkter och tider.

Hugo Mickelin

Från ESTO 80 i Stockholm minns vi ett estlandssvenskt inslag genom rågöspelmännen och dansarna i Rålambshovsparken.

Rickul/Nuckö Hembygdsförening

Den 14. oktober hade föreningen en informations- och juträff i Bagarmossens Folkets Hus. 130 medlemmar deltog.

Under informationsstunden behandlades bl a arbetet för att stödja de medlemmar som tänker bygga. Byggnadskommittén kommer att ta fram typhus som anknyter till gammal byggnadstradition i området. Man planerar också att bilda samarbetsgrupper byvis där de som bygger kan få stöd av varandra i olika avseenden.

För närmare information hänvisar vi till Sture Koinberg och byombuden.

Byombudsträffarna och bymötena fortsätter. I Spithamn har Lennart Schönberg valts till nytt byombud efter Jenny Melin som avsågts sig.

Medlemsrekryteringen går bra. Vi saknar dock fortfarande ungdomarna. Hjälp till och intressera dina unga släktingar för föreningens verksamhet! Utvecklingen i Estland är spännande och intressant. Kanske skall vi locka med det moderna Estland? När intresset är väckt är det lättare att föra fram de gamla estlandssvenska traditionerna.

Ett nytt verksamhetsår börjar snart. Missa inte de fyra Medlemsbladen, informationsträffarna och Agnes fester! Betala så fort som möjligt Din medlemsavgift 1996 – 150 kr. (Ungdomsmedlemmar t o m 25 år 50 kr). Föreningens postgiro är: 55 68 81-1

Per-Erik Fyhr
Informationskommittén

Axplock ur "Läne Elu" 1995

14/9 Nu daglig båtförbindelse Tallinn – Stockholm

Från 16 september trafikerar ytterligare en färja, "Nord Neptunus", denna linje. Färjan är i första hand avsedd för lastfordon och deras förare men tar även vanliga däckspassagerare. Hyttplats kan köpas ombord i mån av tillgång. Restiden är en timme längre än med "Mare Balticum" men priserna lägre.

4/7 Kompensation för egendom

I en stort upplagd artikel går Alar Streimann, ambassadråd vid den Estniska ambassaden i Stockholm, tillrätta med missuppfattningar som tydligen råder inom vissa kretsar i Estland beträffande kompensation som estlandssvenskarna skulle ha fått för sina egendomar i samband med överflyttningen till Sverige. Enligt artikeln finns det även estniska jurister som tror sig veta att estlandssvenskarna har fått kompensation från Sovjetunionen eller Tyskland för sina lämnade egendomar. Alar Streimann gör det helt klart estlandssvenskarna som dåvarande estniska medborgare

inte har fått någon som helst kompensation tidigare. I den mån kompensation har utgått är det endast till dåvarande svenska medborgare.

17/6 Mössen på Ormsö svärfångade

Många grupper intresserar sig för groddor, möss och naturen på Ormsö. Så har forskare från Tartu universitet försökt fånga möss där utan större framgång.

För särskilt naturintresserade ungdomar från länet ordnas sommarkurer. I måndags anlände 50 ungdomar som under lägertiden skall bo vid Rumpo pensionat.

8/7 Gränsbevakningstorn från Spithamn till Matsalu

Det 14 m höga bevakningstornet som användes av de sovjetiska gränsbevakningstrupperna i Spithamn har flyttats till naturskyddsområdet Matsalu mellan Hapsal och Pärnu för att utnyttjas av fågelskådarna. På toppen skall det byggas en kabin med fönster för besökarnas bekvämlighet.

12/9 Linjebåten Hapsal – Österby

Den reguljära båttrafiken med passagerare mellan Hapsal och Österby har fallit väl ut. Kommunalfullmäktige har därför beslutat att förlänga den subventionerade trafiken till åtminstone september månad ut. Man subventionerar linjen med 4000 kr i månaden.

19/9 Slut med järnvägen till Hapsal

Från den 22/9 slutar man med persontågstrafik till Hapsal. Banan är i dåligt skick och trafikunderlaget så litet att det inte lönar sig att fortsätta. Man har långtgående planer på att även sluta med godstrafiken. Protestlistor tecknas men troligen utan resultat.

Arkeolog Jonathan Lindström (Ormsö) berättar fängslande och kunnigt om utgrävningarna i Barkarby.

Varmt tack från Birkas-eleverna

Birkas gymnasium, eleverna och Svenska Odlingens vänner vill härmed tacka alla bidragsgivare som medverkat till att studiebesöket den 23-29 augusti kunde genomföras.

Även om besöket blev kort gav det ändå både lärare och elever ett fint minne av Stockholm och Sverige. Den beridna högvakten på Slottet, besöket i akvariet på Skansen, utgrävningarna i Barkarby, Drottningholms Slott och DN/EX-tryckeriet blev upplevelser som vi aldrig kommer att glömma.

Ett stort tack till våra värdfamiljer som gav både elever och lärare en fin inblick i svenskt familjeliv.

SOV:s Organisationskommitté
Herbert Stahl

Bidragsgivare:

EstLine
Europeiska försäkrings AB
Kone Hissar
Bredängs Tobak
Fru Maria Wallin
Vänortsföreningen Värnamo-Rapla

Vänortskommunerna: Haninge, Ludvika, Norrtälje, Waxholm och Åre

Värdfamiljer: Lis Antonsson, Kerstin Hultgren, Sven Svärd, Leelo Andrén, Roland Ekstrand, Ester Veasar, Margit Rosen Norlin, Doris Carlsson, Airi Nilsson, Sigrid Öström, Dagny Johansson, Karin von Roth, Johanna Strid, Sven Frejman, Jenny Melin, Herbert Stahl och Margareta Hammerman.

Semestra och koppla av i naturskön Bergslagsbygd

Välkommen hit för att njuta av

- Storslagen sydnorrländsk natur.
- Bär- och svampmarker.
- Cykel-, vandrings- och kanotleder.
- Skidterräng, fina bad.
- Berömda restauranger.
- Industrikulturella minnesmärken.

Allt kan ej beskrivas.

Det måste upplevas!

Hyr naturnära i kulturhus, enskilt, avskilt och med egen ingång. Lägenheten omfattar kombinerat vardags- och sovrum, rymligt kök och dusch/toalett. Lämplig för självhushåll för 31/2 personer. Värdfamiljen står till tjänst med allt från kaffekokning till guidning. Hyran är 300 kr/natt exkl sänglinne. Bokning via telefon med telefonsvarare och fax 0591-151 60. Ring eller skriv så får ni mer information.

Välkomna.

EKONOMI/DATA I TIDEN AB

Nils Lindeberg-Lindvet
Sikfors, Stentry, 712 93 Hällefors

SONG-EXTRA!

Till sommaren är det dags igen!

Nu planerar vi för en ny gemensam resa till Estland för medlemmar i SONG och SOV.

Är du också intresserad?

Första veckan i juli besöker vi Pärnu, Hapsal och Dorpat. 1 natt i dubbelrum på varje ställe. Kanske hinner vi shoppa i Reval också. 5 dagar i vecka 27. Priset blir ca 2.500:-/person inkl båtresan (måltider tillkommer). Max 50 deltagare efter principen först till kvarn.

Anmäl snarast ditt intresse!

Ring eller skriv direkt till SONG c/o Margit Rosen Norlin, Riggvägen 2, 133 44 Saltsjöbaden. Tel bostad 08-717 59 04. Margit hjälper oss med det praktiska inför resan. Ivar Boman möter oss i Estland. Du kan även ringa någon av oss i SONG:s styrelse som du känner om du vill fråga lite mer allmänt.

Välkommen att göra oss sällskap!

Monica Ahlström och Agneta Klitter

Julklappstips!

Ge bort ett medlemskap i julklapp. Bjud med din vän i SONG. För bara 80:- kan du ge barn, kusiner eller din vän, ett medlemskap i Svenska Odlingens Nya Generation.

Föreningen riktar sig främst till dem som är födda i Sverige och har estlandssvenskt ursprung.

Medlemsbladet SONG-häftet ingår, 4 nummer per år. Vi har också en SONG-kör och ordnar i sommar en medlemsresa till Estland.

Betala till PG 486 15 63-7.

Så snart vi fått din inbetalning skickar vi en bekräftelse som en jul-och/eller nyårshälsning från dig.

SOV och SONG

tackar hjärtligt för alla fina lotterivinster under 1995 ingen nämnd och ingen glömd.

Kallelse till

ÅRSMÖTE I SOV

Boka lördagen den 13 april. Info om tid och plats kommer i marsnumret.

BOKANMÄLAN

Östersjövärlden av Matti Klinge

I en nyutkommen relativt kortfattad bok (176 sid) ger den finske professorn Matti Klinge sin syn på Östersjöområdets historia under 1000 år; dess länder och dess olika folk. Översiktligt och pedagogiskt visar författaren på hur den politiska makten har skiftat och hur det kulturella inflytandet har varierat under denna långa tidsepok. Matti Klinge pekar på de historiska förutsättningarna för de olika imperier som dominerat området, lika väl som de ekonomiska förutsättningarna för området i sig. Speciellt belyser Klinge Östersjöns egen betydelse som kontaktskapare mellan de olika folk och kulturer som funnits och fortfarande finns vid detta innanhavets kuster.

I kronologisk ordning får vi följa de makter som dominerat regionen under olika tider. Detta sker på ett överskådligt sätt, bra illustrerat med lämpliga bilder från olika tider. Men författaren ger även en tydlig bild av de små underkuvade folken och deras strävan efter kulturell och politisk självständighet. Detta är en bok för den som vill sätta sig in i de historiskt-politiska

skeenden som lett fram till att Östersjöområdet ser ut som det gör i dag. Är det dock något som stöter en svensk läsare, är det författarens finskhetssivran som tar sig uttryck i att han till stor del nonchalerar svenskheten och dess inflytande i t ex Finland och Estland. Det finska i Finland framhävs mycket hellre än det svenska och om den lilla estlandssvenska folkgruppen skriver Klinge inte ett enda ord. Ändå är detta en bok som undertecknad vill rekommendera till läsning för alla dem som vill skaffa sig en översiktlig bild av det pulserande liv som försiggått på Östersjön under de senaste ettusen åren.

Jörgen Hedman

*Titel: Östersjövärlden.
Författare: Matti Klinge.
Utgiven i: Stockholm 1995.
Cirkapris: 180:–*

"Vi fick chansen..." av Anna-Greta Heyman och Dorita Finell

Rickul/Nuckö Hembygdsförenings välkända skribent Anna-Greta Heyman har tillsammans med förskolläraren Dorita Finell från Finland utgivit "Vi fick chansen..." en bok om finska invandrarbarn och tvåspråkighet.

De skriver bl.a.

"För snart tjugo år sedan beslutade

riksdagen om den s.k. hemspråksreformen, vilken innebar att invandrar- och flyktningbarn tillerkändes rätten att få undervisning i sitt modersmål.

Reformen byggde på att dessa barn, om de får behålla sitt modersmål och hjälp i exillandet att utveckla det, snabbare och fullständigare lär sig sitt nya hemlands språk. De har därmed möjlighet att bli tvåspråkiga och klara den sociala inordningen i den nya kulturen bättre."

Vi estlandssvenskar hade kanske för bråttom med att bli "riktiga svenskar" och hade möjligen skamkänslor för att tala svenska med den finsk-ugriska brytningen. Det kanske återverkade på vår villighet att berätta för våra barn om våra rötter och att därför mycket blev osagt.

Låt oss i elfte timmen vara stolta över vår härstamning och delge våra barn och barnbarn den historiska sanningen och villkoren under vilka vi frambringade våra liv i det estlandssvenska språkets hägn.

Med litet fantasi förklarar boken för dig vilka problem ett invandrarland och invandrarerna åtog sig att lösa vid invandring i stor skala.

Jag vill varmt rekommendera boken till läsning och begrundande. Den kostar endast 120 kronor och kan beställas från SOVs expedition.

Hälsningar Einar Hamberg

Dubbelt medborgarskap!

Översättning från estniska till svenska av ett brev till Ivar Boman i Tallinn från Estlands ambassad i Stockholm underskrivet av Riina Kaljurand på konsulatet där.

1. Eftersom Ni är född i det fria Estland år 1931 (Estland var som bekant fritt 1918-1949 – IB's anm), är Ni enligt födsel medborgare i Estland och även Era barn är av födsel estniska medborgare.

2. Om Era barn är födda i Sverige och har svenskt medborgarskap fast de är av födsel estniska medborgare och aldrig officiellt har av sagt sig sitt estniska medborgarskap, har barnen rättsligt två medborgarskap och i så fall accepterar både Estland som Sverige innehav av dubbelt medborgarskap. Ifall barnen avsäger sig sitt estniska medborgarskap officiellt, har de sedan ingen rätt att ansöka om estniskt medborgarskap.

3. Estniskt medborgarskap är automatiskt såväl på den manliga som kvinnliga linjen.

BERGFELT's GYTTJEBADSANSTALT i Haapsalu

År 1825 öppnades den första gyttjebadanstalten. Tack vare gyttjan från Haapsalu-viken har tusentals människor fått bättre hälsa och ny livskraft. I början av detta århundrade favoriserade speciellt den ryska högadeln badanstalten i Haapsalu. Själva tsarfamiljen besökte Haapsalu varje sommar.

Följande behandlingsformer står till Ert förfogande:

Gyttjebadsbehandlingsformer, olika örtbad, laserbehandling, massage, bastu och undersökning av specialläkare.

MED GYTTJEBADSBEHANDLING har man med framgång skött följande sjukdomar: Reumatisk artrit, ryggradssjukdomar, radikuliter, fibromyalgi, polineuriter, ledsjukdomar, hjärt- och kärlsjukdomar samt gynekologiska sjukdomar.

LASERBEHANDLING: Hjälpen vid all slags smärttillstånd, speciellt verkar den vid fibromyalgi och intermitent häta. Goda resultat har nåtts vid mag- och bensårsbehandling, svullnader, samt nack- och ryggradsreuma. Före varje behandling undersöks patienten av specialläkare.

Representant i Sverige: **Heino Kopamees**, Tel./Fax 08-776 33 09
NMT 010-271 05 40

Forts fr. s 9

men indirekt har den fått stor betydelse. Den erbjöd efter hand alternativa arbetsplatser till kollektivjordbruket som var föga uppskattat, arbeten som var bättre avlönade än många kolchosjobb. Det gjorde att folk kunde flytta bort åt andra håll, framför allt till städerna. Svenskbygderna avfolkades stegvis. Som på alla andra håll i sovjetväldet var miljöaspekterna inte något som man tänkte på, allting var inriktat på produktionsmål, att bygga fabriker eller att fabriker skulle producera så mycket som möjligt. Underhåll av fabriker eller en ren miljö betalade sig inte och kom följaktligen inte heller att beaktas. Trots att svenskbygderna ligger långt från miljöstörande industricentra har naturen även här fått ta en del stryk, genom långväga luftutsläpp till luften av tungmetaller uppvisar också nordvästland förhöjda halter i marken. Industriområdena kan också sägas ha gett annat tillbaka till attraktiva landsbygder i form av de semesteranläggningar och pionjirläger som dragit mängder av ryssar till svenskbygdens kuster på sin lediga tid, folk som inte precis vårdat sig om sin omgivning eller sina medmänniskor.

Avslutning

Ja, detta är sommarlandet. Man kanske skall komplettera bilden av det med vad den kroatiska författarinnan Slavenka Drakulic uttryckt så tydligt: "Trots de fria valen och glädjen över de nya regeringar som tagit över är kommunismens fall fortfarande avlägset, för snarare än politisk ideologi eller statskick är kommunismen ett sinnestillstånd. De politiska makthavarna kan bytas ut över en natt, det ekonomiska och sociala livet snabbt förändras, men människornas personligheter, som formades under de kommunistiska regimerna, förändras långsammare. De speciella värderingsnormerna, sättet att tänka och uppfatta världen är så djupt rotade att det är omöjligt att sia om hur lång tid det kommer att ta innan de blir fria från detta förhållningssätt", detta gäller som ni märkt tyvärr också på många håll i Estland.

Kan man då på något sätt återknyta det sommarland som ni idag besöker till den småbruksbygd som en gång lämnades och som Elmar vid sin återkomst fann mer eller mindre utradad? Finns det någon möjlighet att för framtiden bygga upp något som i alla fall minner om småbruksbygden som föröfts?

Jag tror det är viktigt i Estland idag,

ett land där ytterst få överhuvud taget känner till att det en gång bött svenskar, man på något sätt söker markera svenskbygdens särart, att detta är något annat än Estland i övrigt. Detta är viktigt av flera anledningar, för er egen stolthet när ni åker till sommarlandet, för alla de släktled som trälät i svenskbygdens magra jord och vars livsverk mer eller mindre förintats, för kommande släktled som söker sina rötter och, inte minst, för Estlands ovetande folk.

Vad kan man då göra?

För det första, dokumentera svenskbygden och svenskheten. Flera sådana projekt pågår, byar karteras, ett statligt estlandsvenskt museum byggs just nu i Hapsal, i varje svenskbygd borde en äkta gammal gård återskapas, inklusive det lösöre Elmar efterlyste i sin artikel och som tydligen enklast brukar återfinnas i angränsande bygder där det av någon anledning hamnat... Där inte några hus bevarats, som på öarna i Finska Viken får man söka bygga nytt. Stöd dessa projekt, gör bygdegårdar och museum till samlingsplatser för estlandssvenskar och andra som vill veta mer.

För det andra, ni som får tillbaka mark och kanske gårdar, sträva efter

Forts på nästa sida

Stig Appelgren 70 år

För Kustbons läsare är Stig Appelgrens namn sedan länge känt genom hans uppskattade bidrag i vår tidskrift. Andra har mött honom som bibliotekarie och intendent vid Nordiska museet, där han generöst demonstrerat det stora bibliotekets samlingar om Estlands svenskar. Särskilt har Stig Appelgrens sakkunskap uppskattats av dem som velat orientera sig i museets arkivsamlingar rörande estlandssvenskarna. Hans beredvillighet att hjälpa har sparat många arbetstimmar för den icke sakkunnige besökaren.

Vad många av våra läsare inte känner till – och som känns särskilt angeläget att framhålla i detta sammanhang – är Stig Appelgrens mångåriga hängivna arbete med att sammanställa en heltäckande bibliografi över allt som finns tryckt om Estlands svenskar. Sammanställaren kan inte på något sätt lastas för att denna efterlängtrade publikation ännu inte kommit ut av trycket. Låt oss hoppas att "de tekniska svårigheterna" snart undanröjts och att vi alla skall kunna skörda frukterna av Stig Appelgrens flit.

Om det är någon som inte vet att Stig Appelgren är finlandssvensk bör denna omständighet framhållas. Sina akademiska studier har han framför allt bedrivit vid Åbo Akademi – fin-

landssvenskarnas egen lärdomshögberg. Filosofie kandidatexamen avlade han 1956 och filosofie licentiat blev han 1969 i nordisk kulturhistoria och folklivsforskning och litteraturhistoria med poetik. Han har också bedrivit studier vid Helsingfors Socialhögskola där han avlade biblioteks-examen samt vid Uppsala universitet (i finsk-ugriska språk).

Stig Appelgren var i ca 15 år an-

ställd vid Åbo stadsbibliotek resp. Åbo Akademis bibliotek och ca 3 år vid Stifts- och landsbiblioteket i Skara innan han 1970 dessbättre stannade för gott i Nordiska museets tjänst.

Något post festum – födelsedagen inträffade redan den 3 november – vill många estlandssvenskar genom Kustbon bringa jubilaren Stig Appelgren sin hjärtliga hyllning och sitt uppriktiga tack för hans insatser för bevarandet av det estlandssvenska kulturarvet! Vi ser fram emot ett fortsatt fruktbarande samarbete.

Elmar Nyman

Agnes Hermansson 90 år

Förra lärarinnan på Runö Agnes Hermansson har just i dagarna – närmare bestämt den 16 december – fyllt 90 år. Som gratulation på födelsedagen har Runöbornas Förening på sitt höstmöte kommit överens om att hylla Agnes med följande rader:

Till Agnes – 90 år

Över vida vatten kom hon
att sin nya skola se.

Många blevo barnen, som hon
hyfs och skolning kom att ge.

"Freken" barnen henne kalla
med allt folket vän hon blev.
Läxor lästes glatt av alla
flitigt man med pennan skrev.

Hjärtesak var kyrkan – sången –
med varm röst hon ledde den.
Uti helga toner fången
Dig vi minns – vår Runö-vän.

En utförligare berättelse över Agnes Hermanssons livsverk och bland annat hennes anknytning även till de övriga svenskbygderna var införd i Kustbon nummer fyra år 1985, till hennes 80-årsdag.

En samfällad skara – även om SOV och Kustbon – sällar sig till gratulationerna på 90-årsdagen!

Thomas Lorentz

FRÅN GAMLA KUSTBON
ÅTERGES:

Guldbröllop

Den 22 september 1945 vigdes i Hammarby församling Voldemar Ahlberg från Rickul och Agneta Elin Nyholm från Nuckö.

Vigseln förättades av komminister Nils Ehman.

Den 28 oktober 1945 vigdes i Munsö församling Heinrich Bluum från Vasallemma och Laine Tammerman från Korkis.

Vigseln förättades av kyrkoherde Henning Uddin.

Den 5 januari 1946 vigdes i Katarina församling Åke Birger Lindvall från Stockholm och Ester Alida Hörnsten från Ormsö.

Vigseln förättades av kyrkoadjunkt Hugo H. Dahl.

Den 17 februari 1946 vigdes i Skepptuna församling Gösta Pettersson från Stråssa och Hilda Alun från Nuckö.

Vigseln förättades av kyrkoherde O Magnusson.

(Guldbröllopsparet bär numera efternamnet Elenbo)

FAMILJENYTT

FÖDDA

Jonas lillebror, Fredrik, född 9 september 1995 i Linköping. Vi föräldrar heter Annika Lillemets och Per Edman.

DÖDA

Georg Henrik Nyberg, född den 13 januari 1934 på Ormsö, avled i november 1994

Katarina Rönkvist, född den 16 juni 1910 på Ormsö, avled 4 augusti 1995

Edgar Eskil Espling, född den 21 november 1936 på Rågö, avled den 17 augusti 1995 på Lidingö

Dorotea Stenberg, född Falk den 24 september 1914 på Runö, avled den 24 augusti 1995 i Tyresö

Sanfrid Gineman, född den 26 januari 1926 på Nuckö, avled den 26 augusti 1995 i Sollentuna

Irene Nilsson, född den 16 juni 1911 på Nuckö, avled den 27 augusti 1995 i Västerljung

Leopold Seman, född den 2 juli 1917 på Nuckö, avled den 4 september 1995 i Stockholm

Anders Dahl, född den 5 december 1910 på Ormsö, avled den 20 september 1995 i Stockholm

Maria Österman, född Björk den 1 november 1911 på Runö, avled den 24 oktober 1995 på Lidingö

Magdalena Malm, född Bergs den 3 augusti 1902 på Runö, avled den 26

Forts fr. föreg sida

att bevara eller restaurera det som finns kvar av gammal bebyggelse och kulturlandskap. Låt inte svenskygderna bli en sommarkoloni till Revals rikemän, då blir de en gång för alla helt förödda och estlandssvenskarna urarva sin historia. Trycket finns där hela tiden, många hus är redan sommarställen, andra kan snabbt komma att byggas upp. Jag hörde igår att en

person från Reval lagt ett bud på hela Odensholm – förhoppningsvis blir det inget av med ett sådant köp.

För det tredje: Stöd den kulturella utvecklingen på svenska, t.ex. i form av kyrklig eller skolverksamhet.

På så sätt tror jag att det blir möjligt att än en gång, om än i begränsad skala, återuppleva den svenska småbruksbygden i sommarlandet med behållning och det tycker åtminstone jag är viktigt. Tack för ordet. □

Efterarbeten kring återgång av egendom enligt

ÄGANDERÄTTSSREFORMEN I ESTLAND

Kalmet Fastighets AB, civilekonom Georg Kalmet, erbjuder i samarbete med i Tallinn verksamma specialister inom äganderättsreformen, jurist Egon Oja, advokaterna Raivo Bergson och Viktor Brügel följande tjänster:

- kontakt med hyresgäster vilka f n är bosatta i din eller din familjs fastighet
- formulering av juridiska avtal: hyresavtal, affärsjuridiska avtal m fl
- förhandlingar med dina bekanta, vänner och släktingar/medsökanden
- efterfrågningar vid vederbörliga myndigheter i estniska republiken
- rättslig och affärsrättslig rådgivning enligt lagar i estniska republiken
- förhandlingar vid domstolar i estniska republiken
- byggnadstekniska besiktningar av i Estland auktoriserad byggnadsinspektör
- beräkningar av krav för ekonomiskt lönsamt fastighets- och markinnehav samt drift
- fotoreportage av förväntad, restituerad egendom
- framställning av beslutsunderlag i övrigt inför val av bästa möjliga handlingsalternativ för dig och din familj
- förvaltning av fastighet, lägenhet, mark eller annan egendom
- översättningar till och från estniska, även från engelska till estniska
- information om estniska värdepapper - aktier, obligationer och fonder
- placering av för egendom emottagen kompensationsersättning i estniska värdepapper, enligt din fullmakt; syfte: även, att undvika stora omräkningsförluster, också tillfälligt
- andra tjänster vilka faller sig naturliga inom beskrivna verksamhetsfält.

Passa på att utnyttja ett fördelaktigt tillfälle att befästa, försäkra och effektivisera dina och din familjs materiella rättigheter i den estniska republiken. Vi kan förvalta återlämnad egendom, sälja den eller skaffa fram ny lägenhet, ny annan egendom på annan, önskad plats t ex för erhållen kompensationsersättning.

Moderata priser! Första timmen muntlig rådgivning gratis. Var vänlig ta kontakt med mig!

KALMET FASTIGHETS AB

(TALLINN)

c/o G. A. KALMET • Artillerigatan 97, 115 30 Stockholm. Tel och fax 08-664 63 45

Vår Vår kära Mor

**Alida Sedman
f. Bedman**

*25 december 1903, Nuckö

har idag stilla insomnat
och lämnat oss i stor
sorg och saknad, men
i tacksamt minne
bevarad av oss barn
med familjer, syster,
samt släkt och vänner.

Norrköping den
11 augusti 1995

Tack för all kärlek och
omsorg Du gav oss.
Ljust är ditt minne.
Vila i Guds frid

Vår Älskade

Pauline Åkerblad

*6 juli 1909 i Rickul

har lämnat oss i djup
sorg och saknad.

Barkaby en 18 juli 1995

GLORIA och GÖTE
ÅKE och BIRGITTA
Barnbarn
Barnbarnsbarn

Varmt var ditt hjärta
och glatt ditt sinne
ljus och soligt lyser
ditt minne.

Vår kära Mor
Mormor och
Gammelmormor

Agneta Enkel

*29 september 1903

har idag lämnat oss.

Fruängen 8 oktober 1995

HILDA och THORE
Siv och Valdemar
Ann och Christer
EDVIN
SEVED och MAJ-BRITT
Barnbarnsbarn
Släkt och vänner

*Hur skönt att i ålderns
höst
Få lägga sitt huvud till
vila
Och njuta den sömn
som ger ro och tröst
Och bort ifrån
skuggorna ila
Mors grånade huvud
har lagt sig till ro
Tankar och oro fått
vila
Nu har Du gått till ett
sällare bo
Till Far att
tillsammans få vila.*

Vår Vår kära

**Helena
von Wachenfeldt**

*20 mars 1916 på Nuckö
†26 maj 1995 i Nynäshamn

JAN och ELISABET
Henrik och Anna
Syskon med familjer

*Sov i ro
Sv. ps. 35:1-2*

Begravningen har ägt rum
i stillhet

Min käre make

Julius Voosel

född den 16 mars 1914
i Jöhui

har lämnat oss i
djup sorg och saknad.

Stockholm den 10 november
1995

LEONTINE
Syskonbarn
Släkt och vänner

*Stilla Du somnade in
från världen
Soliga minnen Du
lämnade kvar
Tärfyllda ögon Dig följer
på färden
Tack för all kärlek
och godhet Du gav.*

Vår kära
Syster Faster och Moster

Katarina Aspelin

*27 maj 1912 på Ormsö

har idag hastigt
lämnat oss.

Solna 9 november 1995

Syskon
Syskonbarn
Släkt och vänner

*Ditt verksamma liv
har nått sitt slut
Din ordnande hand har
domnat
Aftonen kom
Du kämpat ut
i frid Du stilla somnat.*

Robert Mitman

*14 oktober 1910, Nuckö
†12 oktober 1995, Norrviken

ELISE
Barnen med familjer

*Du kämpade så tappert
mot sjukdom som var svår.
Du såg det som var vackert
och längtade mot vår.
Och vi som stod dig nära
vår saknad är så stor.
Från alla dina kära
vårt tack och sov i ro.*

Vår käre Broder

Anders Nee

*7 november 1924
har idag lämnat oss
i stor sorg och saknad.

Täby 27 juli 1995

MARIA och ALLAN
ELVINE och INGVAR
Syskonbarn med familjer
Vänner i
frälsningsarmén

*Ibland liksom hejdar
sig tiden ett slag
och någonting
oväntat sker
Världen förändrar sig
varje dag
men ibland blir den
aldrig densamma
mer*

A Henrikson

Min kära Syster

Katarina Fält

*28 oktober 1908
†25 september 1995

MARIA
Släkt och vänner

*Det finns ett land
av ljus och sång.
Där är vårt rätta hem.*

*Fyller Du
eller någon nära 50 år?*

SOV:S FÖDELSEDAGSLISTOR
grundar sig på register över medlemmar som är
födda 1944 eller tidigare.

Vi vill gärna gratulera våra blivande 50-åringar
men måste be Er meddela oss
födelsedatum och härstammingsort.

Skriv till SVENSKA ODLINGENS VÄNNER
Vikingagatan 25, 113 42 Stockholm.

IN MEMORIAM

Robert Ambros

*15 december 1905 på Nuckö
†4 april 1993 i Stockholm

Alli
Mati
Barnbarnen

➤ BEMÄRKESEDAGAR ◀

1:a KVARTALET 1996

98 ÅR

Maria Beckman, född Hamberg den 23 mars 1898, Ormsö

96 ÅR

Amanda Engman, född Pärko den 10 januari 1900, Reval

95 ÅR

Asta Julia Leontine Nau, född Malm den 20 januari 1901, Reval

93 ÅR

Voldemar Blomberg, född den 21 mars 1903, Rickul
Sigrid Abrahamsson, född Heldring den 24 mars 1903, Reval

92 ÅR

Ida Åkerblad, född Hamberg den 7 januari 1904, Rickul

91 ÅR

Maria Fält, född den 10 januari 1905, Ormsö
Helene Mathiesen, född Sedman den 20 januari 1905, Nuckö
Maria Svärd, född Hammerman den 24 januari 1905, Ormsö
Ksenia Pisarev, född den 5 februari 1905, Reval
Herman Rosenborg, född den 6 februari 1905, Rågöarna
Maria Adelman, född Mägi den 10 februari 1905, Nuckö
Fanny Köosson, född Luther den 4 mars 1905, Reval
Hilda Hermine Strickman, född Keelman den 9 mars 1905, Korkis
Hermine Vikman, född Villberg den 18 mars 1905, Reval
Johannes Okerblad, född den 22 mars 1905, Rickul
Gertrud Svedberg, född Jonell den 25 mars 1905, Ormsö
Birgitta Bäckman, född Wikström den 29 mars 1905, Ormsö

90 ÅR

Oskar Rander, född den 28 februari 1906, Vippal
Edgar Johannes Freiberg, född den 3 mars 1906, Nargö
Oskar Koinberg, född den 5 mars 1906, Rickul

85 ÅR

Alfred Jakobsson, född den 2 januari 1911, Rickul
Elfrida Alun, född den 26 januari 1911, Nuckö

Mathilda Margareta Aman, född Koinberg den 20 februari 1911, Nuckö
Gerda Maria Ruth Linneberg, född Denecke den 21 februari 1911, Reval
Olga Thomsson, född Sandsten den 21 februari 1911, Rickul
Mina Ahlström, född Timmerman den 26 februari 1911, Ormsö
Katarina Ahlberg, född Benholm den 3 mars 1911, Ormsö
Maria Lilja, född Dahl den 29 mars 1911, Ormsö

80 ÅR

Maria Gunneström, född Schönberg den 4 januari 1916, Rickul
Karin Maria Liljeröth, född Berg den 12 januari 1916, Reval
Kristian Hollman, född den 27 januari 1916, Runö
Karin Maria Stenberg, född Lindström den 22 februari 1916, Rickul
Aline Uusar, född Heyman den 27 februari 1916, Rickul
Maria Berggren, född den 20 mars 1916, Ormsö
Ilse Ital, född Lindström den 23 mars 1916, Vippal
Alma Selina Teichman, född den 26 mars 1916, Nuckö
Hugo Ahlberg, född den 28 mars 1916, Rickul
Johannes Lepp, född den 31 mars 1916, Ormsö/Hapsal

75 ÅR

Maria Häggblom, född Nyman den 1 januari 1921, Ormsö
Hans Åkerman, född den 2 januari 1921, Ormsö
Benita Mickelin, född den 6 januari 1921, Ormsö
Erich Kulavee, född den 9 januari 1921, Reval
Alide Luks, född den 3 februari 1921, Rickul
Agneta Ahlström, född den 5 februari 1921, Ormsö

Helga Louise Olsson, född Luther den 5 februari 1921, Neve
Leander Valentin Gjärdman, född den 14 februari 1921, Nuckö
Frans Sergei Herm, född den 15 februari 1921, Nargö
Manfred Söderholm, född den 20 februari 1921, Nuckö
Ingvald Stahl, född den 22 februari 1921, Rickul
Anders Hjalmar Lilja, född den 24 februari 1921, Ormsö
Axel Lindström, född den 25 februari 1921, Ormsö
Axel Gottfrid Sjöström, född den 6 mars 1921, Nuckö
Gertrud Velin, född Ahlkvist den 7 mars 1921, Ormsö
Ludmilla Koel, född Reiman den 19 mars 1921, Arensburg
Edvin Voldemar Schönberg, född den 20 mars 1921, Nuckö
Harald Ahlberg, född den 30 mars 1921, Rickul
Adine Hallman, född Vitman den 31 mars 1921, Nuckö

70 ÅR

Johannes Osvald Häggblom, född den 1 januari 1926, Ormsö
Elvine Maria Fridh, född Bergström den 6 januari 1926, Ormsö
Erika Ester Rajala, född den 9 januari 1926, Nuckö
Elna Ragnhild Vesterblom, född Klippberg den 10 januari 1926, Rickul
Gret-Marie Olsson-Jemtell, född Vesterbom den 10 januari 1926, Rickul
Maria Alide Gustafsson, född Sjöman den 15 januari 1926, Ormsö
Irene Gunhild Olljum, född Dyrberg den 20 januari 1926, Rickul
Kaleb Vesterblom, född den 25 januari 1926, Nuckö
Einar Lennart Vesterman, född den 25 januari 1926, Rickul
Henrik Hjalmar Grundsten, född den 27 januari 1926, Ormsö
Karin-Elgatia Plyhm, född Brun den 28 januari 1926, Nuckö
Elsa Lovisa Steffensson, född Svan den 28 januari 1926, Runö
Hilda Elenbo, född Alun den 6 februari 1926, Nuckö
Harald Osvald Derblom, född den 8 februari 1926, Nuckö
Johannes Lilja, född den 13 februari 1926, Ormsö
Greta Gustafsson, född Mählberg den 13 februari 1926, Rickul
Anders Emil Timm, född den 16 februari 1926, Ormsö
Laine Carlsson, född Deemus den 18 februari 1926, Reval
Ingrid Dorothea Korjus, född den 21 februari 1926, Reval

LITET BIDRAG ÄR OCKSÅ VÄLKOMMET!

Ett fint alternativ till blommor
är en penninggåva
till vår kulturförening.

SOV:s postgiro 35 13 11-6

POSTTIDNING

Svenska Odlingens Vänner

Vikingagatan 25 1/2 tr ned

113 42 Stockholm

ISSN 0345-6706

God Jul och Gott Nytt År!

Sigvard Georg Dyrblom, född den 24 februari 1926, Nuckö

Herbert Hallman, född den 25 februari 1926, Nuckö

Ingrid Gunhild Törnkvist, född Söderholm den 25 februari 1926, Nuckö

Anita Alberg, född Kask den 3 mars 1926, Pernau

Hilda Elvine Tulander, född Lundré den 3 mars 1926, Ormsö

Vanda Sandberg, född Brandt den 4 mars 1926, Nuckö

Agnes Elisabeth Hammargren, född Elfengren den 6 mars 1926, Rågö

Agda Ellen Pärnaste, född Antsvee den 8 mars 1926, Nuckö

Hilma Andersson, född Österman den 16 mars 1926, Rickul

Paul Elmar Pernik, född den 29 mars 1926, Reval

Endla Olivia Engbusk, född den 30 mars 1926, Nuckö

65 ÅR

Elsa Linnéa Beckman, född den 1 januari 1931, Ormsö

Britta Linnéa Söderlund, född den 1 januari 1931, Reval

Harald Berkman, född den 9 januari 1931, Nuckö

Sven Svärd, född den 9 januari 1931, Ormsö

Agnes Gunhild Hamberg, född den 10 januari 1931, Rickul

Nils-Henrik Tennisberg, född den 12 januari 1931, Rickul

Ivar Kärras, född den 15 januari 1931, Reval

Sven Edgar Freiberg, född den 16 januari 1931, Nargö

Alvar Söderholm, född den 16 januari 1931, Nuckö

Agda Gullmarsson, född Vinter den 16 januari 1931, Korkis

Erik Valter Fagerlund, född den 20 januari 1931, Runö

Olof Henrik Söderkvist, född den 21 januari 1931, Ormsö

Klara Edvardsson, född Sekobon den 22 januari 1931, Nuckö

Lennart Schönberg, född den 8 februari 1931, Rickul

Lilian Karin Mänd, född Korvet den 12 februari 1931, Reval

Helmer Vikman, född den 12 februari 1931, Nuckö

Elfrida Eglantina Edeborg, född Broman den 13 februari 1931, Ormsö

Sven Timmerman, född den 15 februari 1931, Nuckö

Johannes Byman, född den 19 februari 1931, Ormsö

Einar Adelman, född den 22 februari 1931, Nuckö

Harni Milder, född den 23 februari 1931, Hapsal

Laine Dagmar Jältorp, född Mathiesen den 6 mars 1931, Nuckö

Ulla (Hulda) Östergren, född Lilja den 7 mars 1931, Ormsö

Ragnar Erik Rosenborg, född den 7 mars 1931, Rågö

Svea Linnéa Boman, född den 10 mars 1931, Rickul

Edla Karlsson, född Granberg den 10 mars 1931, Nuckö

Alide Saar, född den 16 mars 1931, Nuckö

Helga Larsson, född Kask den 18 mars 1931, Ormsö

Rosine Marks, född den 22 mars 1931, Odensholm

Artur Amandus Kärman, född den 27 mars 1931, Nuckö

60 ÅR

Inga Astrid Olivia Hamberg, född den 1 januari 1936, Ormsö

Edvin Ahlström, född den 3 januari 1936, Ormsö

Olof Hasselblatt, född den 13 januari 1936, Reval

Leontine Ingeborg Granback, född den 24 januari 1936, Rågö

Karin Lemberg, född den 26 januari 1936, Nuckö

Jaak Poom, född den 31 januari 1936, Reval

Lydia Widecrantz, född Koinberg den 1 februari 1936, Nuckö

Henning Sigvard Lilja, född den 6 februari 1936, Ormsö

Johan Puman, född den 15 februari 1936, Nuckö

Karin Vesterbom, född den 17 februari 1936, Rickul

Sven Olof Stenros, född den 19 februari 1936, Ormsö

Henrik Sven Bergström, född den 24 februari 1936, Ormsö

Sigvard Markus, född den 25 februari 1936, Reval

Berta Johanna Blomman, född den 2 mars 1936, Ormsö

Viktor Albert Johannes Österman, född den 4 mars 1936, Runö

Signe Rant, född den 5 mars 1936, Nuckö

Edvin Ahlberg, född den 12 mars 1936, Rickul

Väino Norrman, född den 14 mars 1936, Korkis

Helga Miralda Mathiesen, född den 15 mars 1936, Nuckö

Arne-Erling Thomson, född den 17 mars 1936, Rickul

Elof Lembit Fahrman, född den 19 mars 1936, Nuckö

Olof Evert Brunberg, född den 26 mars 1936, Rickul

Harriet Heldring, född den 27 mars 1936, Rickul

50 ÅR

Karin Elisabeth Söderlund, född den 3 januari 1946, Lidingö/Rickul

Ulla Vivi-Ann Vincent, född Magnusson den 4 januari 1946, Stockholm/Ormsö nu London

Ingrid Elisabeth Holm, född den 9 januari 1946, Hägersten/Ormsö

Karl-Erik Anders Sarberg, född den 9 januari 1946, Sollenkroka/Ormsö

Maj-Britt Edgar, född Meristo den 12 januari 1946, Stockholm/Reval

Lille-Bror Rikard Benholm, född den 14 januari 1946, Stockholm/Ormsö

Bo Arne Ernst Eneroth, född den 23 januari 1946, Sollentuna/Rickul

John Nils Koinberg, född den 30 januari 1946, Eskilstuna/Rickul

Gunilla Maria Söderlund, född den 30 januari 1946, Sollentuna/Rickul

Eric Paul Carl-Gustav Knutsson, född den 2 februari 1946, Uppsala/Reval

Yngve Ingemar Koinberg, född den 5 februari 1946, Stockholm/Nuckö

Bengt Roland Westerblom, född den 9 februari 1946, Äppelviken/Odensholm

Toomas Bertil Voogand, född den 20 februari 1946, Mölle/Reval

Jan Krister Beckman, född den 26 februari 1946, Stockholm/Ormsö/Rågö

Ingrid Olivia Vaksam, född den 28 februari 1946, Klintehamn/Ormsö

Barbro Svensson, född Gustafsson den 4 mars 1946, Huddinge/Ormsö

Jenny Birgitta Grönberg, född den 6 mars 1946, Solna/Nuckö

Thure Allan Sedman, född den 12 mars 1946, Falköping/Nuckö

Berit Barbro Anita Nyblom, född den 15 mars 1946, Lidköping/Ormsö

Stig Arne Korjus, född den 19 mars 1946, Stockholm/Reval

Nils-Erik John Lundström, född den 20 mars 1946, Stockholm/Ormsö

Ingvar Selin, född den 24 mars 1946, Eskilstuna/Ormsö

Inger Anna-Lisa Peedu, född den 28 mars 1946, Stockholm/Eskilö